

ความยุติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

จากที่ผู้วิจัยได้พิจารณาปรัชญาสังคมที่เป็นรากฐานในการพิจารณาความยุติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทในบทที่ 3 นั้นคือ พื้นฐานทางปรัชญาสังคมของพุทธปรัชญาเถรวาทและนำไปสู่การแสวงหามโนทัศน์ในการแสวงหาความยุติธรรม นั่นคือ มโนทัศน์เรื่องความเสมอภาคและเรื่องสิทธิ ซึ่งจะทำให้เราสามารถได้รูปแบบหรือหลักความยุติธรรมตามมาจากข้ออ้างทั้งสองมโนทัศน์ดังกล่าว นั่นคือ

ประการแรก ความยุติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทคือ การไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคลในสังคมอย่างเสมอภาคกัน

ในประเด็นเรื่องสิทธิในพุทธปรัชญาเถรวาท ศิล 5 คือ สิทธิพื้นฐานที่สุดของมนุษย์ และการตีความเรื่องศิลป 5 นำไปสู่แนวคิดเรื่อง สิทธิตามธรรมชาติ และสิทธิที่ได้มาจากสิทธิตามธรรมชาติ สิทธิตามธรรมชาตินั้น เป็นสิทธิที่ติดตัวมาทำให้ “มนุษย์เป็นสิทธิ” ส่วนสิทธิที่ได้จากสิทธิตามธรรมชาติทำให้ “มนุษย์มีสิทธิ” (man mas right)¹

สิทธิตามธรรมชาตินั้น เป็นสิทธิที่สำคัญที่สุด ไม่มีใครสามารถละเมิดสิทธิชนิดนี้ได้ไม่ว่าในกรณีใด ๆ ก็ตาม และสิทธิชนิดนี้นอกจากการไม่ละเมิดในชีวิตและยังได้รวมไปถึงการได้รับความลำบากในชีวิต การถูกละเมิดโดยการไม่ให้ได้รับอรรถะ เพื่อการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เข้าสู่อรรถะที่ดียิ่งขึ้นของตัวเองอีกด้วย เนื่องจากมันจะส่งผลให้ชีวิตสูญสิ้นไป

ส่วนสิทธิที่ได้มาจากสิทธิตามธรรมชาตินั้น เป็นสิทธิที่ได้มาตามการกระทำตามความประพฤติของปัจเจกบุคคล ซึ่งจากที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปในประเด็นเรื่องสิทธิชนิดนี้ได้ก่อให้เกิดปัญหาตามมาว่า การยอมรับสิทธิชนิดนี้ จะทำให้มนุษย์ในสังคมเกิดความแตกต่างกันในการกระทำและการได้รับอรรถะต่าง ๆ แต่เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติมีอยู่อย่างจำกัด การยอมรับสิทธิชนิดนี้จึงอาจทำให้เป็นการละเมิดสิทธิในชนิดแรกได้ จึงดูเหมือนว่าสิทธิชนิดนี้จะขัดแย้งกับสิทธิในชนิดแรก

แต่เนื่องจากสิทธิทั้ง 2 ประการนี้ มีความแตกต่างกัน สิทธิตามธรรมชาติ เป็นสิทธิที่มีความสำคัญกว่าสิทธิที่ได้มาจากสิทธิตามธรรมชาติ พุทธปรัชญาเถรวาทจึงได้ให้หลักการในการแก้ไขการใช้สิทธิที่ได้มาจากสิทธิตามธรรมชาติ เพื่อให้สอดคล้องกับสิทธิตามธรรมชาติไว้ เพื่อก่อให้เกิดความยุติธรรมทางสังคม เพราะจุดมุ่งหมายที่แท้จริงนั้นคือการไม่ละเมิดสิทธิตามธรรมชาติเอาไว้ หลักการอันนั้นมีอยู่หลายประการ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยจะได้พิจารณาหลักการบางประการในการก่อก่อให้เกิดความยุติธรรมในทางสังคมดังต่อไปนี้เช่น

เบญจธรรม หรือ เบญจกัปปยานธรรม (คือ) ธรรม 5, ธรรมอันดีงามห้าอย่าง, คุณธรรมห้าประการ คู่กับเบญจศีล (ศีล 5) เป็นธรรมเกื้อกูลแก่ การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีลควรมีไว้ประจำใจ (มีดังนี้)

1. เมตตาและกรุณา (คือ) ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุข ความเจริญ และความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ คู่กับศีลข้อ 1
2. สัมมาอาชีวะ (คือ) การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต คู่กับศีลข้อ 2
3. กามสังวร (คือ) ความสังวรในกาม ความสำรวมรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ไม่ให้หลงไหลในรูปเสียง กลิ่น รสและสัมผัส คู่กับศีลข้อ 3
4. สัจจะ (คือ) ความสัตย์ ความซื่อสัตย์ คู่กับศีลข้อ 4
5. สติสัมปชัญญะ (คือ) ระลึกได้ และรู้ตัวอยู่เสมอ คือฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิด รู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำและไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท คู่กับศีลข้อ 5²

จากหลักเบญจธรรมนี้เองทำให้เราเห็นลักษณะพิเศษบางประการของพุทธปรัชญาเถรวาท การมีหลักเบญจธรรมเพื่อใช้คู่กับเบญจศีลนั้นก็เพื่อการป้องกันไม่ให้ปัจเจกบุคคลไปละเมิดสิทธิ โดยการมุ่งเป็นหลักการเสริมเข้ามา เนื่องจากหลักเบญจศีลนั้นเป็นฐานให้กับทุกสภาวะการณณ์ ปัจเจกบุคคลแต่ละคนต่างต้องมีพันธะในการไม่ละเมิดสิทธิต่อกัน แต่เนื่องจากการมีสิทธิอย่างเดียวย่อมทำให้มนุษย์เกิดการละเมิดสิทธิได้ จึงต้องมีหลักการเสริมเข้ามาเพื่อให้การรักษาสิทธิอันนั้นเป็นไปได้มากที่สุด หรือไม่มีการละเมิดเลย หลักเบญจธรรมนี้มุ่งเพื่อให้ปัจเจกบุคคลแต่ละคน นอกจากควบคุมตัวเองไม่ให้มีการละเมิดสิทธิแล้ว ยังทำให้เป็นการเน้นย้ำว่ามนุษย์นั้นไม่ได้เป็นปัจเจกบุคคลอย่างเดียว แต่มนุษย์นั้นต้องเกี่ยวข้องกับสังคมไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง นั่นเอง

² พระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า

หลักเบญจศีล จึงเป็นหลักการที่จำเป็น แต่ไม่เพียงพอจึงต้องมีหลักเบญจธรรมมาเสริม เหตุที่หลักเบญจธรรมไม่ใช่หลักการที่จำเป็นเนื่องจากด้วยเหตุผลที่ว่า หากมนุษย์มีเบญจศีลและไม่ละเมิดแล้วสังคมในสภาวะการณ์ต่ำสุด หรือพื้นฐานที่สุดก็จะดำเนินไปได้โดยมีความยุติธรรม แต่เนื่องจากมนุษย์มีความแตกต่างกันในการกระทำ และพุทธปรัชญาเถรวาทได้มีอรรถะต่าง ๆ ในขั้นสูงขึ้นไป การมีหลักเบญจธรรมจึงเป็นการส่งเสริมให้สังคมดีขึ้น และก้าวไปสู่อรรถะต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น หลักเบญจธรรมจึงเป็นศีลธรรมส่วนบุคคลที่ทำให้สังคมดีขึ้น แต่หลักเบญจศีลเป็นศีลธรรมสำหรับสังคมโดยเฉพาะ

อย่างไรก็ตาม มีข้อน่าสังเกตว่า หากเราไม่ละเมิดเบญจศีลโดยเหตุผล (จากที่ได้กล่าวไปแล้วในเรื่องสิทธิ) แล้ว ทุกครั้งที่เราไม่ละเมิดสิทธิดูเหมือนมนุษย์จะต้องมีความเมตตาหรือจิตใจอันดีงามของปัจเจกบุคคลเสมอ และหากเรามีแต่หลักเบญจศีลแล้วจึงดูจะไม่สอดคล้องกับเหตุผลดังกล่าว เพราะเรานำหลักเบญจธรรมมาเป็นหลักเสริมในทางสังคม แต่เนื่องจากหลักการของพุทธปรัชญาเถรวาททั้งสองหลักการนั้นไม่ได้แยกกันอย่างเด็ดขาด แต่มีส่วนที่เกี่ยวข้องหรือซ้อนทับกันอยู่ ซึ่งเราจะเห็นชัดยิ่งขึ้นเมื่อเราพิจารณาหลักการอีกหลักหนึ่งของพุทธปรัชญาเถรวาท นั่นคือ หลักพรหมวิหาร 4 และหลักพรหมวิหาร 4 นี้เองที่จะแก้ปัญหาในเรื่องความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในทางสังคม ทั้งจากการกระทำของมนุษย์ ซึ่งทำให้มนุษย์แตกต่างกัน และจากสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงตามโลกทัศน์ของพุทธปรัชญาเถรวาท หลักพรหมวิหาร 4 มีความหมายว่า

ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายดุษอบ (มีดังนี้)

1. เมตตา คือความรักใคร่ปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรี และคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า
2. กรุณา (คือ) ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์
3. มุทิตา (คือ) ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิงกอบประด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป
4. อุเบกขา (คือ) ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ ทว้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉย สงบใจมองดู ไฉนเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขา

รับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอัน
สมกับความรับผิดชอบของตน

ผู้ดำรงในพรหมวิหาร ย่อมช่วยเหลือมนุษย์สัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตา กรุณา และ
ย้อมรักษาธรรมไว้ด้วยอุเบกขา ดังนั้นแม้จะมีกรุณาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์ แต่ก็ต้องมี
อุเบกขาด้วยที่จะมิให้เสียธรรม³

หลักพรหมวิหาร 4 นี้ เป็นหลักการที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากนอกจาก
เราจะละเมิดสิทธิ์ไม่ได้แล้ว เรายังต้องส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ถูกต้องดีงามให้กับมนุษย์ด้วย
แต่เนื่องจากในโลกซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ ในทุกสภาวะการณ์ เราสามารถแยก
ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันออกได้ 3 สภาวะการณ์หลัก นั่นคือ

1. ในยามที่เขาอยู่เป็นปกติสุข เราก็มีไมตรีจิต มิตรภาพ มีความปรารถนาดี เรียกว่า เมตตา
2. ในยามที่เขาตกต่ำลงเดือดร้อน เป็นทุกข์ประสบปัญหา เราก็เห็นใจ พลอยหัวใจด้วย ปรารถนาจะช่วยเหลือปลดปล่อยให้เขาพ้นจากความทุกข์ เรียกว่า กรุณา
3. ในยามที่เขาขึ้นสูง ประสบความสำเร็จได้ดีมีสุข เราก็มีความยินดีด้วย พลอยส่งเสริมสนับสนุน เรียกว่า มุทิตา⁴

ส่วนในพรหมวิหารข้อที่ 4 นั้น เป็นการวางหลักการให้มนุษย์ไปสัมพันธ์กับ
ธรรมชาติ เนื่องจาก

ถ้าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ไปกระทบต่อตัวหลักการที่เป็นตัวธรรมหรือวินัย .
..... เราจะต้องหยุดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในข้อ 3 ข้าง ตันนั้น เพื่อเปิด
โอกาสให้แก่การทำหน้าที่ของธรรมวินัย หมายความว่า มนุษย์จะต้องปฏิบัติ
ตามตัวหลักการ ตัวกฎเกณฑ์ที่เป็นความจริง หรือที่ตกลงไว้ ในกรณีที่มีความ
สัมพันธ์ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างบุคคลในข้อ 1 - 2-3 จะส่งผลกระทบ
เสียหายหรือทำลายหลักการแห่งความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ความ
เป็นธรรม ความชอบธรรม ในธรรมตาแห่งธรรมชาติ (ธรรม) ก็ดีที่บัญญัติจัด
วางเป็นกฎหมาย กฎเกณฑ์กติกาในสังคมมนุษย์ (วินัย) ก็ดี เราจะต้องหยุดหรือ
ระงับการปฏิบัติในข้อ 1-2-3 เสีย การปฏิบัติในกรณีนี้คือ การมีท่าที่เป็น
กลาง โดยวางเฉยต่อบุคคล คือ ให้บุคคลนั้นรับผลตามธรรม ตามวินัย เรียกว่า
อุเบกขา⁵

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 148-149.

⁴ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), วินัยใหญ่กว่าที่คิด, หน้า 43-44.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44-45.

ซึ่งหลักเบญจศีลนั้นก็คือ ตวัธรรมวินัยอันหนึ่งดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปในข้างต้น จึงเห็นได้ว่า พุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ได้มีหลักการในการป้องกันการละเมิดสิทธิ โดยใช้หลักเบญจธรรมและพรหมวิหาร 4 แต่มีจุดที่หน้าสังเกตคือ ในหลักธรรมวินัย (เบญจศีล) นั้นมนุษย์ละเมิดไม่ได้ ในทุกสถานการณ์ แต่เบญจธรรมและพรหมวิหาร 4 นั้น เป็นเรื่องของความมีศีลธรรมของปัจเจกบุคคล และใช้กับสถานการณ์ต่าง ๆ ดังได้กล่าวไป แต่มีข้อนำสังเกตว่า เมตตาและอุเบกขานั้น เป็นการใช้ในสถานการณ์โดยปกติธรรมดาของมนุษย์ และเมื่อเราไม่ละเมิดเบญจศีลตามเหตุผลที่ได้กล่าวไปก็คือ การเป็นเพื่อความปกติธรรมดา การไม่ละเมิดเบญจศีลก็ทำให้สังคมปกติธรรมดาโดยธรรมชาติ และการไม่ละเมิดเบญจศีลได้มนุษย์ย่อมมีจิตใจที่เป็นเมตตาโดยธรรมชาติ เพราะเหตุผลในการไม่ละเมิดเบญจศีลนั้นจะต้องมีจิตใจเมตตาจึงจะทำได้ ส่วนอุเบกขานั้นเป็นการใช้ในทุกสถานการณ์ด้วยเช่นกัน หลักสิทธิในพุทธปรัชญาเถรวาทก็คือ หลักเดียวกับกับเมตตานั้นเอง เพียงแต่การไม่ละเมิดเบญจศีลเป็นเพียงความเมตตาในขั้นต่ำเท่านั้นเอง และความเมตตาจะเป็นตัวทำให้การละเมิดเบญจศีลเป็นไปไม่ได้ และจะสามารถพัฒนาไปสู่หลักธรรมในขั้นสูงขึ้นไป

ดังนั้น เมื่อนำสถานการณ์ต่าง ๆ มาพิจารณา เราจะเห็นได้ว่าพุทธปรัชญาเถรวาทได้มีหลักการที่ทำให้เกิดความยุติธรรมในสถานการณ์ นั้นคือ

1. สถานการณ์พื้นฐาน (ทุกสถานการณ์) มนุษย์จะละเมิดเบญจศีลไม่ได้ และมนุษย์ย่อมมีเมตตาและอุเบกขาไปพร้อมกัน
2. สถานการณ์ไม่ปกติของมนุษย์ เช่น เลวร้ายที่สุด หรือเจริญ หรือดีที่สุด มนุษย์ก็มีหลักการในข้อ 1 และเพิ่มกรุณาและมุทิตาเข้ามา

ในข้อ 1 เป็นหลักการที่จำเป็น ข้อ 2 เป็นหลักการที่เพียงพอในการก่อให้เกิดความยุติธรรมในสังคม

อย่างไรก็ตาม การที่พุทธปรัชญาเถรวาทได้มีหลักการในการใช้กับสถานการณ์ต่าง ๆ ตามที่ผู้วิจัยได้กล่าวไป นั้นมิได้หมายความว่าในสถานการณ์พื้นฐานของมนุษย์ จะใช้กรุณาและมุทิตาไม่ได้ ซึ่งความจริงแล้วในทุกสถานการณ์มนุษย์สามารถมีหลักเบญจศีลและเบญจธรรมได้พร้อม ๆ กัน แต่ผู้วิจัยแยกออกมาดังกล่าว นั้น เพื่อแสดงให้เห็นว่าหากพุทธปรัชญาเถรวาทต้องการหลักที่สร้างความยุติธรรมและแก้ปัญหาในเรื่องความเปลี่ยนแปลงของสภาพทางสังคม เราก็สามารถแยกให้เห็นได้ว่าพุทธปรัชญาเถรวาทสามารถแก้ปัญหาได้จากหลักธรรมในข้างต้น

จากข้อสรุปดังกล่าว ยังเป็นการแก้ปัญหาการใช้สิทธิที่ได้มาจากสิทธิตามธรรมชาติได้ด้วยในเบื้องต้น นั่นคือการใช้ทรัพยากรที่ปัจเจกบุคคลแสวงหาให้ได้มาด้วยความชอบธรรมนั้น สามารถช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ได้ด้วยหลักพรหมวิหาร 4 เพราะมนุษย์มีความแตกต่างกันตามกรรมของตัวเอง จึงย่อมมีสถานการณ์หลายประการในสังคมที่เกิดขึ้น ทั้งเลวร้ายที่สุด ปกติ และดียิ่งขึ้นกว่าปกติ จึงสามารถใช้หลักพรหมวิหารนี้ได้ ในเบื้องต้น แต่ในประเด็นนี้ผู้วิจัยต้องการแสดงให้เห็นว่า ความยุติธรรมในประการแรกนั้นคือการไม่ละเมิดสิทธิที่พุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับ ซึ่งหลักการอันนี้เป็นการเน้นการปฏิบัติที่เสมอภาคกันในทุกสถานการณ์ ดังที่ได้กล่าวมาในข้างต้น

ประการที่สอง ความยุติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทคือ การปฏิบัติต่อปัจเจกบุคคลต่าง ๆ ในสังคมให้ได้พัฒนาตัวเองเพื่อบรรลุภาวะตามที่จำเป็น หรือความยุติธรรมในโอกาสให้ได้รับการพัฒนาตัวเองอย่างเสมอภาคกัน

ประเด็นนี้เป็นประเด็นที่สืบเนื่องมาจากประการแรก เนื่องจากการได้มีสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งรวมไปถึงการมีความปรารถนาในชีวิตที่ดีของตัวเอง นั่นคือ การที่มนุษย์ในสังคมจะต้องได้รับอรรถะต่าง ๆ ตามความจำเป็นของชีวิต เพื่อจะพัฒนาตัวเองได้ ซึ่งมนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคกัน ในการบรรลุอรรถะต่าง ๆ ในชีวิต แต่เนื่องจากพุทธปรัชญาเถรวาทได้ยอมรับการได้รับอรรถะที่ได้มาโดยชอบธรรม หรือการได้มาซึ่งสิทธิที่ได้จากสิทธิตามธรรมชาติ หรือสิทธิทฤษฎี ซึ่งอาจทำให้มีปัญหาตามมาว่าหลักการเรื่องความยุติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทในประการแรกนั้น อาจทำให้สังคมมีปัญหาตามมาได้ เนื่องจากอาจมีคนที่ในสังคมไม่สามารถใช้สิทธิตามธรรมชาติของตัวเองได้ เนื่องจากการไม่รับอรรถะต่าง ๆ ในชีวิตทำให้ความปรารถนาในชีวิตที่ดีที่จะได้รับอรรถะต่าง ๆ สูญเสียไปได้ ซึ่งทำให้การมีหลักการข้อแรกอย่างเดียวนอกจากอาจก่อให้เกิดปัญหาในความยุติธรรมในสังคมตามมาได้ จึงทำให้เกิดหลักการในข้อที่ 2 ขึ้นมาด้วยเหตุผลข้างต้น จึงทำให้พุทธปรัชญาเถรวาทได้ให้หลักการใช้จ่ายทรัพย์ของปัจเจกบุคคล และสังคมควบคู่กันไป เพื่อให้การใช้จ่ายทรัพย์อันนั้นเป็นไปเพื่อต้นเหตุ ซึ่งจะก่อให้เกิดการละเมิดสิทธิ และให้แบ่งปันทรัพย์อันนั้นให้กับปัจเจกบุคคลด้วย ดังที่พระพุทธเจ้าได้ให้ไว้แก่นาถบิณฑิกคฤหบดี ดังต่อไปนี้

ดูกรคหบดี ประโยชน์ที่ควรถือเอาแห่งโลกะทั้งหลาย มี 5 ประการดังนี้, 5 ประการคือ

1. ด้วยโลกะที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร สะสมขึ้นมาด้วยกำลังของตน ย่อมอานเหงื่อต่างน้ำ ซึ่งเป็นของชอบธรรม ได้มาโดยธรรม อริยสาวกย่อมเลี้ยงตัวให้เป็นสุข ให้เอิบอุ่ม เอาใจใส่ดูแลตระหนี่ให้เป็นสุขโดยชอบ ย่อมเลี้ยงมารดาบิดา บุตร

- ภรรยาคนรับใช้กรรมกรคนงานให้เป็นสุข ให้เอิบอ้อม เอาใจใส่ดูแลให้เป็นสุขโดยชอบ, นี่คือนโยบายที่ควรถือเอาแห่งโกศะ ข้อที่ 1
2. อีกประการหนึ่ง ด้วยโกศะที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร ได้มาโดยธรรม อริยสาวกยอมเสียมิตรสหายและผู้ร่วมกิจการงานทั้งหลาย ให้เป็นสุข ให้เอิบอ้อม เอาใจใส่ดูแลให้เป็นสุขโดยชอบ, นี่คือนโยบายที่ควรถือเอาแห่งโกศะ ข้อที่ 2
3. อีกประการหนึ่ง ด้วยโกศะที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร ได้มาโดยธรรม อริยสาวกยอมป้องกันโกศะจากภยันตรายที่จะเกิดแต่ไฟน้ำ พระราชา โจร หรือทายาทร้าย ทำตนให้สวัสดิ์, นี่คือนโยบายที่ควรถือเอาแห่งโกศะ ข้อที่ 3
4. อีกประการหนึ่ง ด้วยโกศะที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร ได้มาโดยธรรม อริยสาวกย่อกระทำพลี 5 อย่างคือ ญาติพลี (สงเคราะห์ญาติ) อดิถิปถี (ต้อนรับแขก) ปุพพเปตพลี (ทำบุญอุทิศผู้ล่วงลับ) ราชพลี (บำรุงราชการ) เทเวตตพลี (ถวายเทวดาหรือบำรุงศาสนา), นี่คือนโยบายที่ควรถือเอาแห่งโกศะข้อที่ 4
5. อีกประการหนึ่ง ด้วยโกศะที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร ได้มาโดยธรรม อริยสาวกย่อประดิษฐานทักษิณอันส่งผลสูง อันอำนวยการมณีตั้งงาม มีผลเป็นสุข เป็นไปเพื่อสวรรค์ ในสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้ เว้นจากความมัวเมา ประมาท ตั้งอยู่ในขันติโสรัจจะ ซึ่งฝึกฝนตนเอง ทำตนเองให้สงบ ทำตนเองให้หายร้อนกิเลสได้, นี่คือนโยบายที่ควรถือเอาแห่งโกศะ ข้อที่ 5
- คหบดี นโยบายที่ควรถือเอาแห่งโกศะมี 5 ประการเหล่านี้แล. ถ้าเมื่ออริยสาวกนั้นถือเอาอยู่ซึ่งนโยบายที่ควรถือเอา แห่งโกศะ 5 ประการเหล่านี้ โภคทรัพย์หมดสิ้นไป เขาย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่าอันใดเป็นนโยบายที่ควรถือเอาแห่งโกศะ นโยบายเหล่านั้นเราก็ตีเอาแล้ว และโกศะของเราก็ตมดสิ้นไป โดยนัยนี้อริยสาวกนั้นก็ไม่มีความคิดร้อนใจ, เป็นอันไม่มีความเดือดร้อนใจทั้งสองกรณี
- ผู้ครองเรือน เมื่อมีกินมีใช้แล้วท่านถือเป็นหลักสำคัญที่จะต้องให้ปันเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น และถือว่าการปฏิบัติเช่นนั้นเป็นการดำเนินตามมรรคาแห่งอารยชน ดังภาษิตว่ามีน้อย ก็พึงให้ตามน้อย มีปานกลาง ก็พึงให้ปานกลาง มีมากก็พึง ให้ตามมาก การไม่ให้เลยย่อมไม่สมควรแนะนำท่านโกสิยเศรษฐีเราขอกล่าวะท่านว่า จงให้ปัน และจงกินใช้ซึ่งชั้นสูงมรรคาแห่งอารยชนเถิดผู้กินคนเดียวไม่ได้ความสุขดอก⁶

เราจะเห็นได้ว่า สาระของข้อความในข้างต้นนั้น ต้องการให้ปัจเจกบุคคล ได้ใช้ทรัพย์ที่ตนหามาได้โดยชอบธรรมให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและสังคม เนื่องจากพุทธปรัชญาเถรวาทไม่ได้แยกปัจเจกบุคคลออกจากสังคมอย่างเด็ดขาด การใช้ทรัพย์เพื่อสังคมจึง

⁶ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า 137 / 138.

เป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของปัจเจกบุคคล เพียงแต่ถ้าไม่มีเกณฑ์ตายตัวในการแบ่งทรัพย์สินนั้น ซึ่งการยืนยันในหลักการดังกล่าวเราอาจเห็นได้จาก หลักสังคหวัตถุ 4 ประการ ซึ่ง

สังคหวัตถุ แปลว่า หลักการสงเคราะห์คือ หลักการยึดเหนี่ยวใจคน และประสาน หมู่ชนไว้ในความสามัคคีทำให้สังคมรวมกันอยู่ได้ ไม่แตกแยกกระจัดกระจาย ทำให้มี เอกภาพ และมีความมั่นคง สังคหวัตถุคือ

1. ทาน การให้ปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เจลี่ยเจือจาน แจกจ่าย ช่วยเหลือด้วยสิ่งของ ทรัพย์สินเงินทอง ตลอดจนวิชา ความรู้ (ช่วยด้วยทุน สิ่งของ หรือความรู้)

- ให้ด้วยเมตตา แสดงน้ำใจไมตรี สร้างเสริมมิตรภาพ
- ให้ด้วยกรุณา ช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ความเดือดร้อน
- ให้ด้วยมุทิตาส่งเสริมสนับสนุนผู้ทำความดีมีความเจริญก้าวหน้า

2. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน ใช้คำสุภาพ ให้เกียรติกัน พูดด้วย ความหวังดี มีน้ำใจ บอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ (ช่วยด้วยถ้อยคำ) ...

3. อุตตจริยา ทำประโยชน์แก่เขา สละเรี่ยวแรงกำลังกาย ช่วยเหลือกัน และบำเพ็ญประโยชน์ (ช่วยด้วยกำลังงาน) ...

4. สมาทตตตา เอาตัวเข้าเสมอสมาน ร่วมหมู่ ร่วมมือ ร่วมจุดหมายร่วมแก้ไข ปัญหาร่วมสุขร่วมทุกข์ปฏิบัติต่อกันโดยเสมอภาคเสมอต้นเสมอปลาย ด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาให้เหมาะกับแต่ละสถานการณ์⁷

ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ในฐานะปัจเจกบุคคลนั้นได้มีหน้าที่ ที่จะต้องทำ เพื่อตัวเองและสังคม ให้เกิดความสมดุลย์ต่อกัน “พระพุทธศาสนายอมรับและยืนยันถึงความจำเป็นทางวัตถุ โดยเฉพาะปัจจัย 4 เช่น พุทธพจน์ที่ตรัสบ่อยๆ ว่า สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร เป็นต้น”⁸ แต่ต้องเป็นไปเพื่อ

ความปลอดภัยไม่บกพร่อง ปราศจากโทษของความขาดและความเกิน...คือ เกื้อกูลแก่ การทำกิจและการบำเพ็ญความดีงามด้านจิตและปัญญาที่สูงขึ้นไป คุณค่าและความ สำคัญของวัตถุนี้ ยังมีส่วนยึดหยุ่นโดยสัมพันธ์กับเงื่อนไขทางสังคมและองค์ประกอบ ภายในบุคคลคือปัญหาที่รู้เท่าทันคุณโทษและขอบเขตความสำคัญขงวัตถุ...ด้วยเหตุ นี้พุทธศาสนาจึงไม่สนใจที่จะกะเกณฑ์ว่าคนเราจะต้องมีวัตถุเท่ากันเพราะเกณฑ์นั้น ไม่ใช่เครื่องวัดว่าจะทำให้ทุกคนมีสุขและชีวิตที่ดีงามได้แต่สนใจเกณฑ์อย่างต่ำที่ว่าทุกคนควรมีปัจจัย 4 เพียงพอที่จะมีชีวิตรอดได้ด้วยดี พ้นจากนี้แล้วพุทธศาสนายอมให้มี

⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ชาติฐานชีวิต ของชาวพุทธ, (กรมหมื่นมหานคร : มูล นิธิพุทธธรรม, 2539), หน้า 20 - 21.

⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า 791.

วัตถุประสงค์สวดยตามความพร้อมและพัฒนากายทางจิตปัญญาภายในขอบเขตเท่าที่จะไม่เป็นการเบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น⁹

และจากข้อความในข้างต้นทำให้เห็นว่า

ตามหลักการนี้ เมื่อทรัพย์เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้หนึ่งก็คือ มีทรัพย์เกิดขึ้นแก่มนุษย์หรือมีทรัพย์เกิดขึ้นแล้วในสังคม...ดังนั้นทรัพย์เกิดขึ้นแก่คนดีคนหนึ่งก็เท่ากับเกิดขึ้นแก่สังคมด้วย...คนมั่งมีตามหลักการนี้พึงยินดีเอื้ออิมใจที่ได้มีความสามารถทำหน้าที่เป็นตัวแทนเป็นเจ้าการหรือมีเกียรติเหมือนได้รับความไว้วางใจจาก สังคมในการจัดหาทรัพย์มาช่วยอุดหนุนหล่อเลี้ยงเพื่อนมนุษย์ในสังคมของตนให้อยู่สุขสบายและมีโอกาสทำกิจที่ดีงาม แต่ในทางตรงข้าม ถ้าบุคคลผู้หนึ่ง ๆ ยิ่งร่ำรวยขึ้น สังคมยิ่งซุบไชยโสมมลงเพื่อนมนุษย์ซึ่งมีทุกข์ทรมานมากขึ้น ก็เป็นเครื่องแสดงว่ามี การ ปฏิบัติผิดต่อทรัพย์¹⁰

จะเห็นได้ว่าหน้าที่ของปัจเจกบุคคลนั้น นอกจากใช้ทรัพย์เพื่อตนเองแล้วยังต้องมีหน้าที่ทำเพื่อสังคมด้วย ซึ่งสอดคล้องกับโลกทัศน์แบบองค์รวมของพุทธปรัชญาเถรวาท และเหตุผลต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาในข้างต้น

ในส่วน of สังคม (หรือรัฐ) นั้นก็เช่นกันเราจะเห็นได้ว่า การที่ผู้ปกครองหรือสังคมไม่จัดสรรทรัพย์ให้กับปัจเจกบุคคลก็เป็นความอยู่ดีธรรมประการหนึ่ง พุทธปรัชญาเถรวาทก็ได้ให้หลักการในการแก้ปัญหาความอยู่ดีธรรมในสังคม ในลักษณะนี้ โดยเห็นได้จากหลักการในจกั กวตติสูตร ดังต่อไปนี้

ร. พระพุทธเจ้าข้า ก็จักกวัตติวัตถันประเสริฐนั้น เป็นโฉนฯ ราช. ดูกรพ่อถ้าเช่นนี้พ่อจงอาศัยธรรมเท่านั้นสักการะธรรมทำความเคารพธรรมนับถือธรรมบูชาธรรมยำเกรงธรรมมีธรรมเป็นธงชัยมีธรรมเป็นยอดมีธรรมเป็นใหญ่จงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันเป็นธรรมในชนภายในหมู่พลในพวกกษัตริย์ผู้เป็นอนุยนต์ในพวกพราหมณ์และคฤหบดีในชวานิคมและชาวชนบททั้งหลายในพวกสมณพราหมณ์ในเหล่าเนื้อและนกดุกรพ่อการธรรมอย่าให้มีได้ในแวนแคว้นของพ่อเลยดูกรพ่อหนึ่งบุคคลเหล่าใดในแวนแคว้นของพ่อไม่มีทรัพย์พอพึงให้ทรัพย์แก่บุคคลเหล่านั้นด้วยดูกรพ่อหนึ่งสมณพราหมณ์เหล่าใดในแวนแคว้นของพ่องดเว้นจากความเมาและความประมาทตั้งมั่นอยู่ในขันติและโสรัจจะฝึกตนแต่ผู้เดียว สงบตนแต่ผู้เดียว ให้อัตนดับ

⁹ เรืองเต็กวกัน.

¹⁰ เรืองเต็กวกัน, หน้า 195

กิเลสอยู่แต่ผู้เดียว พึงเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้น โดยกาลอันสมควร แล้วไต่ถามสอบถามว่า ท่านชอบ กุศลคืออะไร ท่านชอบรับกุศลคืออะไร กรรมมีโทษคืออะไรกรรมไม่มีโทษคืออะไรกรรมอะไรควรเสพกรรมอะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรอันข้าพเจ้ากระทำอยู่พึงมีเพื่อไม่เป็นประโยชน์เพื่อทุกขสันกาลนานหรือว่ากรรมอะไรที่ข้าพเจ้ากระทำอยู่พึงมีเพื่อประโยชน์เพื่อความสุสันกาลนานพอได้ฟังคำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นแล้วสิ่งใดเป็นอกุศลพึงละเว้นสิ่งนั้นเสียสิ่งใดเป็นกุศลพึงถือมั่น สิ่งนั้นประพฤติดูกรพ่อนี้แลคือจักกวัตติวัตถ์อันประเสริฐนั้นดูกรภิกษุทั้งหลายท้าวเธอรับสนองพระดำรัสพระราชยาณีแล้วทรงประพฤติจักกวัตติวัตถ์อันประเสริฐอยู่ จักกแก้วอันเป็นทิพย์ซึ่งมีก้ำพั้นหนึ่งมีกมมัตถุมบริบูรณ์ด้วยอาการทุกอย่างปรากฏมีแก่ ท้าวเธอผู้สละพระเศียรทรงรักษาอุโบสถอยู่ณปราสาทอันประเสริฐชั้นบนในวันอุโบสถ 15 คำท้าวเธอทอดพระเนตรเห็นแล้วมีพระดำริว่าก็เราได้สดับมาว่าจักแก้วอันเป็นทิพย์มีก้ำพั้นหนึ่งมีกมมัตถุมบริบูรณ์ด้วยอาการทุกอย่างปรากฏมีแก่พระราชอาเป็นผู้เป็นกษัตริย์พระองค์ใดผู้ได้มูรธาภิเษกสละพระเศียรทรงรักษาอุโบสถอยู่ณปราสาทอันประเสริฐชั้นบนในวันอุโบสถ 15 คำพระราชอาพระองค์นั้นเป็นพระเจ้าจักรพรรดิเราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิหรือหนอ¹¹

จะเห็นได้ว่าข้อความในข้างต้นนั้นถึงแม้พระพุทธเจ้าจะกล่าวถึงหน้าที่ของพระมหากษัตริย์แต่หากเราถือโดยสาระแล้ว นั่นคือระบบการปกครองหรืออำนาจรัฐหรือระบบของสังคมที่จะต้องดูแลสังคมให้เกิดความยุติธรรมซึ่งนอกจากการแบ่งทรัพย์สินให้กับสังคมแล้ว จะเห็นได้ว่าหน้าที่สังคมหรือรัฐนั้นมีหน้าที่คุ้มครองและป้องกันการละเมิดสิทธิด้วย ซึ่งเราจะเห็นประเด็นนี้ได้ชัดเจนจากหลักจักรวรรดิวัตร 12 ประการ ที่ผู้ปกครองจะต้องทำ ดังนี้

1. ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่พลกายคือ กองทหารที่อยู่ใต้บังคับบัญชา
2. ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่กษัตริย์อื่น ๆ ที่อยู่ใต้การปกครองของพระองค์ เช่น กษัตริย์ประเทศราช
3. ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่ผู้ติดตามหรือผู้เป็นบริวาร
4. ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่พราหมณ์
5. ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่ผู้ครองเรือน (คฤหบดี)
6. ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่ชาวนิคมนชนบท
7. ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่สมณพราหมณ์ (นักบวช)
8. ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่เนื้อ
9. ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่นก
10. ชดชวางผู้ทำการไม่เป็นธรรม

¹¹ ปรีชา ช่างขวัญถิ่น, ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก, หน้า 24 - 25.

11. เพิ่มทรัพย์ให้แก่ผู้ไม่มีทรัพย์ (จัดเศรษฐกิจให้ดี)
12. เข้าไปหาสมณพราหมณ์ ไต่ถามปัญหา (สนใจในศาสนาและ ศีลธรรม)¹²

หรือเราจะเห็นในเรื่องการจำเป็นที่จะต้องจัดสรรทรัพย์ให้กับปัจเจกบุคคลในสังคม ดังในทศพิธราชธรรม 10 ประการ หรือคุณธรรมของผู้ปกครองประเทศ ดังนี้

1. ทาน การให้ เพื่อสงเคราะห์ อนุเคราะห์
2. ศีล การควบคุมพฤติกรรม ทางกาย วาจา ให้เรียบร้อย
3. บริจาค การสละทรัพย์ เพื่อสาธารณประโยชน์หรือสาธารณูปโภค
4. อาชวาระ ความเป็นผู้ซื่อตรง ไม่คดโกง
5. มัททวะ ความอ่อนโยน
6. ตบะ ความขยันหมั่นเพียร (บางมติว่า รักษาอุโบสถ)
7. อักโทระ ความไม่โกรธ พยายามช่ม หรือระงับความโกรธ
8. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน (มีกรุณา)
9. ชันติ ความอดทน อดกลั้น
10. อวิโรธนะ ความไม่ประพฤติผิดหลักธรรม และจารีตประเพณี¹³

หรือเราจะเห็นได้ชัดเจนประเด็นเรื่องการจัดสรรทรัพย์ให้กับปัจเจกบุคคลในสังคมว่าเป็นสิ่งสำคัญเป็นอย่างยิ่งลำพังแต่เพียงการป้องกันการไม่ละเมิดสิทธิแต่ประการเดียวไม่เพียงพอที่จะก่อให้เกิดความยุติธรรมในสังคมได้เนื่องจากสังคมเป็นสิ่งสำคัญที่จะให้ปัจเจกบุคคลดำรงชีพอยู่ได้หากปัจเจกบุคคลในสังคมขาดทรัพย์แล้วนอกจากจะละเมิดสิทธิในการพัฒนาตัวเองแล้ว สังคมก็จะอยู่ไม่ได้ด้วยเช่นกัน ดังข้อความในกฎทักเตสตร ดังต่อไปนี้

พระผู้มีพระภาคตรัสว่าดูกรพราหมณ์ถ้าเช่นนั้นท่านจงฟังจงตั้งใจให้ดีเราจักบอกเมื่อพราหมณ์ถูกทักเตสตรรับแล้วจึงตรัสว่าดูกรพราหมณ์เรื่องเคยมีมาแล้วพระเจ้ามหาวิชิราชเป็นผู้มั่งคั่งมีทรัพย์มากมีโภคสมบัติมากมีทองและเงินมากมีเครื่องใช้สอยอันน่าปลื้มใจมากมีทรัพย์และข้าวเปลือกมากมีทองพระคลังและฉางบริบูรณ์ ดูกรพราหมณ์ครั้งนั้นพระเจ้ามหาวิชิตราชได้เสด็จเข้าไปสู่ที่ลับเร้นอยู่ได้เกิดพระปริวิตกอย่างนี้ว่าเราได้ครอบครองสมบัติมนุษย์อย่างไพบุลย์แล้วได้ขานะปกครองดินแดนถ้ากระไรเราพึงบูชามหาภัยที่จะเป็นประโยชน์และความสุขแก่เราตลอดกาลนานดูกร

¹² คณะอนุกรรมการดำเนินการศึกษาและกำหนดหลักกติกการวิจัยศาสนาและวัฒนธรรม ศาสนาจารย์, รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2526), หน้า 3.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3 - 4.

พราหมณ์พระเจ้ามหาวิชิตราชรับสั่งให้เรียกพราหมณ์ปุโรหิตมาแล้วตรัสว่าวันนี้เราได้เข้าสู่ที่ลับเร้นอยู่ได้เกิดปริวิตกอย่างนี้ว่าเราได้ครอบครองสมบัติมนุษย์อย่างไพบุลย์แล้วได้ขำเนะปกครองดินแดนมากมายถ้ากระไรเราพึงบูชามหาภัยที่จะเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่เราตลอดกาลนานดูกรพราหมณ์เราปรารถนาจะบูชามหาภัยของท่านจงชี้แจง วิธีบูชามหาภัย ที่จะเป็นประโยชน์และความสุขแก่เราตลอดกาลนาน

ดูกรพราหมณ์ เมื่อพระเจ้ามหาวิชิตราชรับสั่งอย่างนี้แล้ว พราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลว่าชนบทของพระองค์ยังมีเสี้ยนหนามยังมีการเบียดเบียนกันโจรปล้นบ้านก็ตีปล้นนิคมก็ตีปล้นเมืองก็ตีทำร้ายในหนทางเปลี่ยวก็ตียังปรากฏอยู่พระองค์จะโปรดยกภาษีอากรในเมืองยังมีเสี้ยนหนามยังมีการเบียดเบียนกันด้วยเหตุที่ยกเสี้ยนนั้นจะพึงชื่อว่าทรงกระทำการมีสมควรบางคราวพระองค์จะทรงพระดำริอย่างนี้ว่าเราจักปราบปรามเสี้ยนหนามคือโจรด้วยการประหารด้วยการจองจำด้วยการปรับโทษด้วยการตำหนิโทษหรือเนรเทศอันการปราบปรามด้วยวิธีเช่นนี้ไม่ชื่อว่าเป็นการปราบปรามโดยชอบเพราะว่าโจรบางพวกที่เลื้อยจากการถูกกำจัดจักยังมีอยู่ภายหลังมันก็จักเบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ แต่ว่าการปราบปรามเสี้ยนหนามคือโจรนั้นจะชื่อว่าเป็นการปราบปรามโดยชอบ เพราะอาศัยวิธีการดังต่อไปนี้

1. พลเมืองเหล่าใด ในบ้านเมืองของพระองค์ ชะมักเขม้นในกสิกรรม และโครัชกกรรมขอพระองค์จงเพิ่มข้าวปลูกและข้าวกินให้แก่พลเมืองเหล่านั้นในโอกาสอันสมควร

2. พลเมืองเหล่าใด ในบ้านเมืองของพระองค์ ชะมักเขม้นใน พาณิชยกรรม ขอพระองค์จงเพิ่มทุนให้แก่พลเมืองเหล่านั้น ในโอกาสอันสมควร

3. ชำราชากรเหล่าใด ในบ้านเมืองของพระองค์ชยัน ขอพระองค์จง พระราชทานเบี้ยเลี้ยงและเงินเดือนแก่ข้าราชการเหล่านั้น ในโอกาสอันสมควร

พลเมืองเหล่านั้นนั้นแหละ จักเป็นผู้ชวนชวนในการงานของตน จักไม่เบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์หนึ่งกองพระราชทรัพย์มีจำนวนมากจักเกิดแก่พระองค์บ้านเมืองก็จะตั้งมั่นอยู่ในความเกษมหาเสี้ยนหนามมิได้ไม่มีการเบียดเบียนกันพลเมืองจักชื่นชมยินดีต่อกันยังบุตรให้พื่อนอยู่บนอกจักไม่ต้องปิดประตูเรือนอยู่ ดูกรพราหมณ์พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงรับคำพราหมณ์ปุโรหิตแล้วก็ได้พระราชทานข้าวปลูกและข้าวกินแก่พลเมืองในบ้านเมืองของพระองค์ที่ชะมักเขม้นในกสิกรรมและโครัชกกรรมพระราชทานทุนแก่พลเมืองในบ้านเมืองของพระองค์ที่ชะมักเขม้นในพาณิชยกรรมพระราชทานเบี้ยเลี้ยงและเงินเดือนแก่ข้าราชการในบ้านเมืองของพระองค์ที่ชยันพลเมืองเหล่านั้นนั้นแหละได้เป็นผู้ชวนชวนในการงานตามหน้าที่ของตนไม่ได้เบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์หนึ่งกองพระราชทรัพย์มีจำนวนมากได้เกิดมั่งแล้วแก่พระองค์

บ้านเมืองได้ดำรงอยู่ในความเกษมหาเสียนหามมิได้ไม่มีการเบียดเบียนกันพลเมือง
ขึ้นชมยินดีต่อกันยังบุตรให้พื่อนอยู่บ่อกไม่ต้องปิดประตูเรือนอยู่แล้ว¹⁴

การจัดสรรทรัพยากรให้กับปัจเจกบุคคลในสังคมจึงเป็นหน้าที่ของสังคมหรือรัฐ ที่
จะต้องให้โอกาสแก่ปัจเจกบุคคลในการพัฒนาตัวเอง ซึ่งอย่างน้อยจะต้องมีปัจจัย 4 ในการ
ดำรงชีวิตสาระสำคัญของพุทธปรัชญาเถรวาทในประเด็นนี้อยู่ที่การยอมรับในสิทธิของพุทธ
ปรัชญาเถรวาทนั้นมิได้ทำให้พุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับเฉพาะสิทธิของปัจเจกบุคคลอย่าง
เดียวเพราะเหตุผลในการมีสิทธินั้นเป็นเหตุผลที่จะต้องเกี่ยวข้องกับสังคม ในทัศนะพุทธ
ปรัชญาเถรวาทสิทธิต้องประกอบด้วยความรับผิดชอบเสมอตามเหตุผล มนุษย์จึงต้องมีหน้าที่
ทั้งต่อตนเองและสังคม

ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวไปในประเด็นนี้ว่าในการมีหน้าที่ของปัจเจกบุคคลนั้นจะต้อง
สัมพันธ์กับสังคมโดยเฉพาะการแบ่งปันทรัพยากรให้กับสังคมและสังคมก็ต้องสัมพันธ์กับ
ปัจเจกบุคคล ทั้งหมดล้วนเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำ หากจะดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรมในสังคมไว้
ได้

ความยุติธรรมในประเด็นที่สองนี้จึงสัมพันธ์กับประการแรกแต่มีลักษณะ
พิเศษตรงที่ว่าพุทธปรัชญาเถรวาทไม่ได้มีมโนทัศน์เกี่ยวกับโลกและสังคมแบบปัจเจกนิยม
(Individualism) แต่เป็นมโนทัศน์ที่ไม่แยกระหว่างปัจเจกบุคคลกับบุคคลอื่น ๆ ออกจากกัน
ด้วยเหตุผลในทางพันธะกรณีทางศีลธรรมดังได้กล่าวไปในเรื่องสิทธิในพุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาเถรวาท ยอมรับในความแตกต่างระหว่างบุคคลตามการกระทำ
(ตามกฎแห่งกรรม) แต่ความแตกต่างอันนี้มิได้ทำให้ความยุติธรรมสูญหายไป เพราะ
มโนทัศน์ ความยุติธรรมทั้ง 2 ประการนี้ โดยเฉพาะประการที่สองที่ได้ให้บุคคลในสังคมได้
รับโอกาสต่าง ๆ ในการพัฒนาตัวเองเพื่อบรรลุระยะตามความสามารถของบุคคลนั้น ๆ พุทธ
ปรัชญาเถรวาทมีอุดมคติว่า ยิ่งบุคคลในสังคมมีโอกาสพัฒนาตัวเอง (ในทุกเรื่อง) มากเท่า
ไร ยิ่งดี จึงเป็นการส่งเสริมความเสมอภาคให้เกิดในสังคมให้มากที่สุด ยิ่งเป็นการดี แต่อย่าง
น้อยก็เป็นความเสมอภาคในทางเศรษฐกิจในชั้นพื้นฐานจะขาดไม่ได้ในสังคมของพุทธ
ปรัชญาเถรวาท

หลักความยุติธรรมทั้ง 2 ประการ ในพุทธปรัชญาเถรวาทดังกล่าวในข้าง
ต้น จึงได้มีหลักการที่มีรูปแบบในการปฏิบัติต่อบุคคลทั้งเหมือนกันและแตกต่างกัน

¹⁴ ไร่ชา ห้างขวัญยืน, ความคิดทางกามเมืองในพระไตรปิฎก, หน้า 30-32.

ตามรูปแบบความยุติธรรมในบทที่ 2 นั่นคือ ในหลักการแรก เป็นหลักการในการปฏิบัติ
 อย่างเหมือนกัน ส่วนในหลักที่ 2 เป็นหลักในการปฏิบัติอย่างแตกต่างกัน โดยมีเนื้อหา
 ดังได้กล่าวมาในข้างต้นทั้ง 2 หลัก

อย่างไรก็ตาม อาจมีปัญหาตามมาว่า หลักความยุติธรรมทั้ง 2 หลัก ดังกล่าว
 นั้น หลักไหนสำคัญกว่ากัน หรือหากมีการขัดแย้งกันในหลักการทั้ง 2 พุทธปรัชญาเถรวาทจะ
 แก้ปัญหาอย่างไร เช่น ในกรณีที่มีการปฏิบัติตามหลักการแรกอย่างเคร่งครัด ทำให้ไม่สามารถ
 ใช้หลักการที่ 2 ได้ เนื่องจากสังคม อาจมีความชอบธรรมที่จะทำอย่างนั้นได้ และทำให้บุคคล
 ในสังคมอาจมีความแตกต่าง เป็นอย่างมาก ในการบรรลุอรรถะต่าง ๆ

ในประเด็นนี้ พุทธปรัชญาเถรวาทจะมีคำตอบว่า สังคมจะต้องใช้ทั้ง 2 หลักนี้
 ไปพร้อม ๆ กัน ไม่สามารถแยกปฏิบัติหลักการใดหลักการหนึ่งได้ ซึ่งแท้จริงแล้ว หลักการทั้ง
 2 ก็มีความสัมพันธ์ต่อกัน ไม่สามารถแยกจากกันเด็ดขาด ในทางทฤษฎีและเป็นหลักการที่จำ
 เป็นทั้งคู่

แต่อย่างไรก็ตาม หลักการในทางปรัชญานั้น มีความเป็นไปได้ว่า เมื่อนำมา
 ปฏิบัติในสังคม อาจเกิดปัญหาขัดแย้งกันในหลักสองหลักดังกล่าว ดังนั้น ถ้าเกิดกรณีขัดแย้ง
 กันในหลักการปฏิบัติ และจำเป็นต้องเลือกความสำคัญ พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า หลักการ
 ข้อแรกเป็นหลักการที่มีเงื่อนไข นั่นคือ หลักการข้อแรกจะขัดแย้งกับหลักการข้อสองไม่
 ได้ เนื่องจากถึงแม้หลักการแรกจะมีความสำคัญเป็นอย่างมาก แต่ในแนวทางปฏิบัติ
 ทางสังคมนั้น พุทธปรัชญาเถรวาทมีมโนทัศน์ที่ปัจเจกบุคคลต้องมีพันธะ ในทางสังคม
 หลักความยุติธรรมหลักที่สองนั้นยิ่งสังคมทำได้มากเท่าไรก็จะยิ่งส่งเสริมสังคมอุดม
 คติในพุทธปรัชญาเถรวาทมากเท่านั้น นั่นคือ หลักความยุติธรรมหลักที่สองถ้ามีมากเท่า
 ไรยิ่งทำให้หลักความยุติธรรมประการแรกมีมากยิ่งขึ้นตามไปด้วย เหตุที่เป็นเช่นนี้
 เพราะว่าหลักการข้อแรกนั้น สิทธิที่สังคมละเมิดไม่ได้ คือสิทธิตามธรรมชาติ หรือสิทธิ
 ปฐมภูมิเท่านั้น แต่สิทธิที่ได้มาจากสิทธิตามธรรมชาติหรือสิทธิทุติยภูมินั้นเป็นสิทธิที่ถ้า
 สังคมมีเหตุผลเพียงพอก็สามารถละเมิดได้ เพราะสิทธิทุติยภูมิเป็นสิทธิที่สามารถถ่าย
 โอนได้ และเราจะเห็นได้จากที่พุทธปรัชญาเถรวาทได้ให้หลักการในการใช้สิทธิทุติยภูมิ
 ทั้งในส่วนปัจเจกบุคคลและสังคม ดังได้กล่าวมาในข้างต้นจึงทำให้หลักการข้อแรกเป็น
 หลักการที่มีเงื่อนไข นั่นคือ

ถ้าสังคมเห็นว่า สิทธิปฐมภูมิ ของคนในสังคมถูกละเมิด สังคมสามารถ
 ละเมิดสิทธิทุติยภูมิได้ ซึ่งการละเมิดสิทธิทุติยภูมินั้น ก็คือการให้ความสำคัญต่อหลักการที่

ที่สองนั่นเอง นั่นคือ การทำให้มนุษย์ในสังคมได้รับอรรถะต่าง ๆ ตามโอกาสเพื่อให้ดำรงไว้ซึ่งสิทธิประมุขมิให้ได้

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า หลักความยุติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทจะมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. สังคมจะต้องไม่ละเมิดสิทธิประมุขมิของมนุษย์ไม่ว่าในกรณีใด ๆ
2. การละเมิดสิทธิยุติธรรมสามารถทำได้โดยมีเงื่อนไขว่า เป็นการคุ้มครองและส่งเสริมให้หลักความยุติธรรมหลักที่สองดำรงอยู่ได้

มโนทัศน์ในเรื่องความยุติธรรมทั้ง 2 ประการดังกล่าวจึงสอดคล้องกับหลักการของพุทธปรัชญาเถรวาทโดยเฉพาะเรื่องความเสมอภาคทั้ง 2 ความหมายและเรื่องสิทธิในพุทธปรัชญาเถรวาทดังได้กล่าวมาในข้างต้นนั้น ซึ่งเป็นข้ออ้างที่สำคัญเรื่องมโนทัศน์เรื่องความยุติธรรม ซึ่งได้มีรูปแบบความยุติธรรมทั้งการปฏิบัติที่เหมือนกันและแตกต่างกันโดยมีเนื้อหาที่มีเกณฑ์ตัดสินที่จะต้องอิงอยู่บนหลักการทั้ง 2 ประการ

จากที่ผู้วิจัยได้พิจารณาหลักความยุติธรรม 2 หลักดังกล่าวในข้างต้น ทำให้เราเห็นภาพของกรอบในการพิจารณาความยุติธรรมว่าอยู่ภายใต้ขอบเขตของหลักการทั้งสองหลักดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ในการพิจารณาเรื่องความยุติธรรมนั้น เราจะต้องพิจารณาในส่วนของเกณฑ์ ในการพิจารณาความยุติธรรมด้วย เนื่องจากหลักการทั้งสองหลักนั้น ยังอยู่ในลักษณะที่ยังไม่เป็นรูปธรรมมากนัก และเป็นเนื้อหาที่มีลักษณะหลวม ๆ ดังนั้น เราจึงต้องมีเกณฑ์ในการกำหนดความยุติธรรมด้วย เนื่องจาก

เมื่อถามถึงความยุติธรรมทางสังคม ย่อมหมายถึง การตั้งคำถามต่อการจัดระบบโครงสร้างพื้นฐานของสังคมทั้งระบบ ว่าสถาบันสำคัญ ๆ ใน สังคมนั้นกำหนดสิทธิและหน้าที่ในการจัดผลประโยชน์ด้านต่าง ๆ ร่วมกันทางสังคมอย่างไร เช่น ทำให้รัฐบาล จึงมีสิทธิในการปกครองประชาชน และสิทธินั้นมีขอบเขตแค่ไหน และต้องมีหน้าที่ อะไรควบคู่ไปด้วย ระบบตลาดในสังคมนั้นควรจัดอย่างไร จึงจะยุติธรรมกรรมสิทธิในปัจจุบันการผลิตควรเป็นของรัฐหรือเอกชน ถ้าสังคมนั้นมีนายทุนและกรรมกร ทั้งสองฝ่ายมีสิทธิและหน้าที่อย่างไรต่อกันและกัน และต่อสังคมวงกว้าง การจัดการศึกษาอันเป็นการปลูกฝังคุณค่าให้แก่คนควรอยู่ในมือของรัฐหรือไม่เพียงใด ใครมีสิทธิและหน้าที่ที่จะควบคุมสื่อมวลชน ซึ่งส่งผลต่อความคิดเห็นและทัศนคติของคน ทั้งประเทศ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ประเด็นของความยุติธรรมทางสังคมย่อมมุ่งหมาย เฉพาะการแบ่งสิทธิและหน้าที่ที่จะไม่ก่อให้เกิดการเอาเปรียบกันของคนส่วนต่าง ๆ ในสังคมเท่านั้น ไม่ได้ครอบคลุมถึงทุกแง่ทุกมุมในบทบาทต่าง ๆ ของสถาบันพื้นฐานเหล่านี้ ถ้าครอบคลุมหมดโดยตลอด ย่อมหมายถึงการเสนออุดมการณ์ทั้งระบบซึ่งความยุติธรรมเป็นเพียงหลักสำคัญหลักหนึ่งในอุดมการณ์นั้น เท่านั้น...

ปัญหาความยุติธรรมทางสังคมในทุกยุคสมัย ก็คือทำอย่างไรสังคมนั้นจึงจะสามารถจัดการแบ่งสรรอำนาจ โภคทรัพย์และการให้ลำดับความสำคัญแก่คนในสังคม หรืออีกนัยหนึ่งทำอย่างไร จะจัดโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม เพื่อป้องกันไม่ให้คนฉลาด คนแข็งแรง และด้อยคุณธรรมเหล่านี้ เอาเปรียบคนอื่น หรือให้มีโอกาสในการเอาเปรียบได้น้อยที่สุด¹⁵

หลักความยุติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท ก็เป็นส่วนหนึ่งในระบบความคิดทั้งหมด ในหลักการของพุทธปรัชญาเถรวาท และในข้างต้น ผู้วิจัยได้ให้หลักความยุติธรรมไว้ 2 หลัก ซึ่งเปรียบเสมือนกรอบในการพิจารณา เรื่องเกณฑ์ในการจัดสรรผลประโยชน์ในทางสังคมซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญในการพิจารณาความยุติธรรมทางสังคมของพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งมีความจำเป็นเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอยู่ภายใต้หลักความยุติธรรม 2 หลัก ดังที่ได้กล่าวมาซึ่งใช้ในการพิจารณาการปฏิบัติต่อความเหมือนและความแตกต่างกัน ดังได้กล่าวมาในข้างต้น

สาเหตุที่หลักความยุติธรรมเป็น 2 หลักดังกล่าวนั้นและจากผลของข้อสรุปเป็นหลักความยุติธรรม 2 หลักดังกล่าว เราสามารถวิเคราะห์เพื่อหาเกณฑ์ในการกำหนดความยุติธรรมได้ดังต่อไปนี้

เนื่องจากพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ได้มองมนุษย์เป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง (end - in - himself) การมีหลักการข้อที่ 1 เป็นการยืนยันถึงความจริงอันนี้ การมีสิทธิตามธรรมชาตินั้น คือ สิทธิในชีวิตและการพัฒนาตัวเอง ในการให้บรรลุลักษณะต่าง ๆ ในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นไม่มองมนุษย์เป็นเสมือนเครื่องมือหรือเป็นวิถี (means) ในการนำไปสู่สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นผลประโยชน์ในสังคม มนุษย์นั้นมีค่าในตัวเอง มองในแง่นี้ พุทธปรัชญาเถรวาทจึงให้ความสำคัญต่อเกณฑ์ เรื่อง การมีความยุติธรรมที่ขึ้นอยู่กับความเสมอภาค (equality) และความต้องการ (needs) หรือมีแก่นเรื่อง ความเสมอภาคและความจำเป็น (equality needs concept) นั่นคือ

¹⁵ ประชา หุตานุกิตติ, พุทธศาสนากับความยุติธรรมทางสังคม (กรุงเทพฯ: มหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2533), หน้า 17-20

ตามแนวความคิดนี้ ความยุติธรรมกำหนดให้เราปฏิบัติต่อมนุษย์ทุกคนอย่างมีคุณค่าเท่าเทียมกัน (เสมอภาค) และสามารถอ้างสิทธิได้เท่าเทียมกัน มันเป็นการยุติธรรมที่จะเลือกกีดกัน (discriminate) โดยสนับสนุนบางกลุ่มและต่อต้านบางกลุ่ม นอกจากเพื่อจะสนองความจำเป็นพิเศษ เราควรจะทำอะไรเป็นพิเศษแก่คนยากจน คนเจ็บป่วย คนทุพพลภาพ เพราะเขาเหล่านั้นเป็นพวกที่ด้อยโอกาส เมื่อเปรียบเทียบกับคนส่วนใหญ่ เราควรพยายามเท่าที่จะสามารถทำได้ที่จะดึงพวกเขาขึ้นมาให้เท่าเทียม หรือใกล้เคียงกับพวกที่โชคดีกว่า แม้ว่าการเลือกกีดกัน จะเป็นการปฏิบัติอย่างไม่เสมอภาคต่อบุคคล และบ่อยครั้งมักจะไม่ยุติธรรม (ตามมโนทัศน์ความเสมอภาคของความยุติธรรม) แต่การเลือกกีดกันเพื่อจะสนองความจำเป็นนั้นมีจุดหมายอยู่ที่ความเสมอภาคกัน ผู้ที่มีความจำเป็นจะได้รับมากกว่า เพราะพวกเขามีน้อยกว่า มันเป็นการพยายามที่จะลดความไม่เสมอภาคลง เป็นวิธีการที่นำไปสู่จุดมคติของความเสมอภาคสำหรับทุกคน ซึ่งจะเป็นความยุติธรรมที่สมบูรณ์¹⁶

เนื่องจากข้ออ้างที่สำคัญ ก็คือ การยอมรับว่ามนุษย์นั้น ต้องทำให้ตนเองและผู้อื่นได้รับอรรถตามความจำเป็นของชีวิต แต่เนื่องจากพุทธปรัชญาเดรวาทนั้น การทำเพื่อสังคมนั้น เป็นหน้าที่ การมีสิทธินี้ถูกอ้างเพื่อให้เห็นว่ามนุษย์นั้นมีค่าในตัวเองและเมื่ออยู่รวมกันในสังคม มนุษย์ก็ยังคงมีคุณค่าในตัวเองอยู่

นอกจากนั้น จากหลักธรรมต่าง ๆ ที่นำไปสู่การสรุปหลักการ 2 หลักนั้น ในหลักการข้อที่ 1 นั้น เป็นหลักสิทธิที่อิงอยู่กับการเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น ๆ ในสังคม การที่ทุกคนมีค่าที่มนุษย์คนอื่น ๆ จะต้องมีหน้าที่เคารพต่อคุณค่านั้น ทำให้มนุษย์ในสังคมมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน และหลักการข้อที่ 2 ยังเห็นได้ชัดว่า หลักการในการจ่ายทรัพย์สินของปัจเจกบุคคลและของรัฐนั้นล้วนเป็นหน้าที่ ที่ทุกคนต้องทำเพื่อคนอื่นเสมอ และที่สำคัญเป็นการสร้างความยุติธรรมในสังคมให้เกิดขึ้น จากที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปว่าการที่สังคมไม่กระจายทรัพย์สินให้กับสังคมทำให้สังคมไม่สงบสุข ซึ่งถือว่าเป็นความอยุติธรรมทางสังคมอย่างหนึ่ง การที่พระมหากษัตริย์หรือรัฐ นอกจากป้องกันไม่ให้มีการละเมิดสิทธิแล้ว ยังต้องกระจายทรัพย์สินให้กับผู้ยากจน และการเพิ่มทรัพย์สินให้กับผู้ที่มีความสามารถในการทำงานอยู่แล้วด้วย ซึ่งเป็นการสร้างความเสมอภาคในโอกาสอย่างหนึ่งนั่นเอง

¹⁶ D.D.Raphel, *Moral philosophy*, แปลโดยพรพิไล อดัมรักนัสส์วี (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, 2537), หน้า 130-131.

สังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท หนีไม่พ้นการอยู่ภายใต้หลักไตรลักษณ์ ตามกฎปฏิจจสมุขปาบาท ทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างในสังคม มีความเกี่ยวข้องกันรวมทั้งบุคคลต่าง ๆ ในสังคม การเกี่ยวข้องกันนั้น ทำให้พุทธปรัชญาเถรวาทได้วางหลักในการเคารพต่อกัน และการให้โอกาสในการพัฒนาตัวเองในฐานะเกิดมาเป็นมนุษย์

อย่างไรก็ตาม การให้ความสำคัญในความเสมอภาคและความต้องการดังกล่าวแล้ว อาจมีความถามตามมาว่า ชัดแย้งต่อการแสวงหาทรัพย์ตามที่คนแต่ละคนมีความสามารถที่สามารถทำได้ และได้รับผลตอบแทนตามความสามารถนั้น รวมทั้งการทำคามผิดในทางสังคม ที่จะต้องถูกลงโทษด้วยหรือไม่ คำตอบ คือ ไม่ขัดแย้ง เพราะในหลักกรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ดูเหมือนจะเป็นการสนับสนุนในหลักการอันนี้ นั่นคือ มนุษย์แตกต่างกัน ซึ่งรวมถึงการมีความสามารถแตกต่างกัน และในเมื่อพุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับให้มีการแสวงหา และใช้ทรัพย์อย่างชอบธรรมได้ เท่ากับว่าในภาพของสังคมจะต้องมีความแตกต่าง ในการมีผลประโยชน์ทางสังคมด้วยเช่นกัน จึงทำให้เป็นการยุติธรรมแล้ว ที่เกณฑ์ในเรื่องการกระทำของบุคคล ถูกใช้ในการจัดสรรผลประโยชน์ทางสังคม แต่ในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ความสามารถและการใช้สิทธินั้น อยู่ภายใต้เงื่อนไขของการไม่ละเมิดสิทธิตามธรรมชาติ นั่นคือ เราจะมีทรัพย์สินในสังคมมากจนกระทั่งทำให้คนอื่น ๆ ในสังคมสูญเสียสิทธิในการพัฒนาตัวเองไม่ได้ ความสามารถของมนุษย์ในการได้ผลประโยชน์ในสังคมจะต้องเกี่ยวข้องกับการจัดสรรผลประโยชน์ แต่ไม่ใช่ทั้งหมด เนื่องจากทำยที่สุดแล้ว ถ้าทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัด แล้วเราใช้เกณฑ์เรื่องความสามารถมาจัดสรรผลประโยชน์ทางสังคม ความไม่สงบสุขในทางสังคมก็ยังมีอยู่ ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาข้างต้น นั่นคือ ถึงแม้สังคมป้องกัน ไม่ให้มีการละเมิดสิทธิแต่ไม่มีการกระจายทรัพย์สิน ความยุติธรรมก็ยังคงมีอยู่ ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาในข้างต้น

และที่สำคัญ การตอบสนองความจำเป็น อาจทำให้มนุษย์ในสังคมสามารถใช้ความสามารถ ในการบรรลุระยะต่าง ๆ ในอนาคตได้ และคงไว้ซึ่งสิทธิตามธรรมชาติไว้ เช่น การให้การรักษาพยาบาลคนเจ็บป่วย จะทำให้เขาสามารถอยู่ร่วมในสังคมอย่างสงบสุข เช่นเดิม หรือกลับมาสรางผลประโยชน์ให้สังคมได้เช่นเดิม

นั่นคือ การที่สังคมได้สร้างโอกาส และให้ความต้องการในสิ่งที่จำเป็นต่อชีวิตนั้น เป็นการสร้างให้คนในสังคมได้มีโอกาสในการพัฒนาตัวเองในอนาคต และจะเป็นผลดีต่อคนอื่น ๆ ในสังคมเองด้วย นั่นคือ คนที่มีทรัพยากรมากอยู่แล้วก็ไม่ต้องกังวลว่าจะมีการละเมิดสิทธิ ส่วนคนที่ด้อยโอกาสก็จะเป็นหลักประกันให้กับตนเอง ในการพัฒนาตัวเองในอนาคต และที่สำคัญ ทุกคนมีหลักประกันเหมือนกันหมด และเกณฑ์ความยุติธรรมอันนี้ นอกจากสอดคล้องกับหลัก 2 ประการ ในทางปรัชญาสังคมแล้ว ยังสอดคล้องกับหลักไตรลักษณ์ด้วย นั่นคือ สังคมมีความไม่แน่นอน มีความ

เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ คนรวยในอนาคตอาจเป็นคนจนได้ ถ้าเงื่อนไขต่าง ๆ เปลี่ยนไป การใช้หลักความเสมอภาคและความต้องการนั้น สอดคล้องกับสภาพการมองโลกของพุทธปรัชญาเถรวาทด้วยเช่นกัน นอกจากจะสอดคล้องกับหลักความยุติธรรม 2 หลัก ดังได้กล่าวมาข้างต้น

การมีเกณฑ์ในเรื่องความเสมอภาคและความต้องการตามความจำเป็น ดังกล่าวมานั้น มีข้ออ้างมากมาย ในหลักการของพุทธปรัชญาเถรวาท จากที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาข้างต้น การเกิดมาเป็นมนุษย์นั้น ทุกคนมีความเสมอภาคกัน ในการบรรลุพระอริยสัจ ๔ แต่ไม่ได้หมายความว่าทุกคนเหมือนกันในทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ผลประโยชน์ที่เขาได้มาจากความสามารถตามความกระทำนั้น เป็นผลประโยชน์ในทางสังคม ซึ่งคุณค่าเรื่องผลประโยชน์นั้น เป็นคนละเรื่องกับคุณค่าในตัวเองของมนุษย์ นั่นคือ

ในด้านคุณค่าทางผลประโยชน์นั้น เมื่อวัดกันในฐานะเป็นวิถี มนุษย์เรามีคุณค่าไม่เท่ากัน แต่เมื่อคิดถึงคน ในแง่ว่าเป็นเป้าหมายในตัวเองไม่ใช่เป็นวิถี การวัดคุณค่าแบบนี้ใช้ไม่ได้ การตีค่าไม่เท่ากันคือ บางคนมีค่ามากกว่า บางคนค่าน้อยกว่าขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของพวกเขาคือเป็นวิถีเพื่อบรรลุเป้าหมายของผู้อื่น การที่ดีค่าบุคคลเป็นเป้าหมายในตัว คือมีเป้าหมายในตัวเอง (มีความปรารถนาทางเลือกของตน) ควรได้รับการเคารพนั้น เห็นได้ชัดว่า ไม่ได้มีเรื่องของประสิทธิภาพอยู่ด้วยเลย เป้าหมายทำให้เกิดมาตรฐานโดยเทียบจากการวัด ว่าวิถีนั้นมีค่ามากหรือน้อย คุณค่าของวิถีมีลักษณะเป็นเครื่องมือ แต่คุณค่าของเป้าหมายกำหนดคุณค่าของวิถี ซึ่งตัวมันเองไม่ถูกกำหนดโดยสิ่งอื่น เพราะฉะนั้น ความไม่เท่าเทียมกันของคุณค่า ซึ่งมนุษย์ในฐานะเป็นวิถีไม่อาจนำมาใช้กับคุณค่า ซึ่งพวกเขามีฐานะเป็นเป้าหมายในตัว พิจารณาในแง่เป้าหมายในตัวเอง มนุษย์เราไม่มีความไม่เท่าเทียมกันในคุณค่าเหมือนอย่างที่เราเห็น เมื่อถูกใช้เป็นวิถี เหตุนี้ จึงบอกได้อย่างแท้จริงว่า มีความเท่าเทียมกันขั้นพื้นฐาน ทางคุณค่าในหมู่มนุษย์ แม้ว่าจะมีความไม่เท่าเทียมกันในศักยภาพที่มีอยู่ตามธรรมชาติ หรือในความสำเร็จของแต่ละคน มโนทัศน์ของความยุติธรรมที่ว่าด้วยความเสมอภาค หรือความจำเป็น ขึ้นอยู่กับประเด็นนี้ ในขณะที่ประโยชน์ทางสังคม อาศัยการปฏิบัติที่แตกต่างกัน เนื่องจากความแตกต่างของคุณค่าของผลประโยชน์ใช้สอยระหว่าง บุคคลต่าง ๆ แต่ความยุติธรรมจะเตือนเราให้นึกถึงคุณค่าของความเสมอภาคที่ซ่อนอยู่ภายใต้มนุษย์ในฐานะเป็นเป้าหมายในตัวเอง¹⁷

จะเห็นได้ว่า หลักการของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น สนับสนุนความคิดดังกล่าว การมีมโนทัศน์ในเรื่องความเสมอภาคก็ดี สิทธิก็ดี ล้วนสนับสนุนหลักการดังกล่าวทั้งสิ้น เช่น ในหลักการความเสมอภาค ในฐานะการได้รับผลของการกระทำ ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในเรื่องความเสมอภาคในขั้นต้นนั้น เป็นเรื่องของการแสดงคุณธรรมของมนุษย์ ในการมีคุณธรรมเพื่อบรรลุระยะต่าง ๆ แต่ไม่ใช่ในเรื่องการมีผลประโยชน์ทางสังคม หรือในเรื่องความรวยความจน แต่เป็นเรื่องของการกระทำตามกฎหมายชาติ ตามมรรค 8 หรือไตรสิกขา ซึ่งในเรื่องศีล ก็เป็นหนึ่งในไตรสิกขา เรื่องสิทธิในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ก็มีชัยอย่างมาจากเรื่องศีล และหลักการเรื่องศีล ทำให้สิทธิในพุทธปรัชญาเถรวาท ทำให้มนุษย์มีค่าในตัวเอง ไม่ใช่ถูกใช้เป็นวิธี ดังได้กล่าวมาในข้างต้น

ซึ่งในเรื่องคุณธรรมนั้น โดยทั่วไปได้มีการยอมรับกันว่า พุทธปรัชญาเถรวาท ได้มีเกณฑ์หนึ่งในการวัดการกระทำของมนุษย์นั้น คือ การมีคุณธรรมตามหลักศาสนา ซึ่งการมีคุณธรรมดังกล่าวนี้ พุทธปรัชญาเถรวาทไม่เคยยอมรับว่ามนุษย์มีผลประโยชน์มากกว่า หรือรวยกว่ามนุษย์คนอื่น ๆ ในสังคม จะมีคุณธรรมมากกว่า คนที่จนกว่า หรือในทางกลับกัน คนจนกว่าก็ไม่ได้หมายความว่าจะมีคุณธรรมมากกว่าคนรวย ในเรื่องการเมืองการมีโทษทัณฑ์ในสังคมนั้น เป็นคนละเรื่องกับการมีคุณธรรม ดังนั้น ในประเด็นนี้ ความสามารถในการแสวงหาทรัพย์สิน ไม่อาจยืนยันในเรื่องการมีคุณธรรม ของพุทธปรัชญาเถรวาทได้

การเกิดมาเป็นมนุษย์ ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ถึงแม้จะเกี่ยวข้องกับ การแตกต่างจากการกระทำ และดีความได้ว่า มีความสามารถแตกต่างกันด้วย แต่ไม่ได้หมายถึง คนมีความสามารถมากกว่าจะมีคุณธรรมมากกว่า คนมีความสามารถน้อยกว่า การเกิดเป็นมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ถึงแม้จะไม่ใช่เป็นอุปนิสัยหรือบังเอิญเกิดมา แต่การเกิดเป็นมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการยืนยันว่า มนุษย์ทุกคนมีสิทธิเสมอภาคกัน มีค่าในการมีพื้นฐานเหมือนกันทุกคน ถึงแม้จะมีระดับแตกต่างกัน การได้รับอรรถประโยชน์ในระดับแรกสุด ถือเป็นคุณค่าทางสังคม ที่จะต้องให้หลักประกันต่อมนุษย์ในสังคม และประเด็นในการพิจารณาเรื่องความยุติธรรม ในพุทธปรัชญาเถรวาท ว่าจะมีเกณฑ์อย่างไรนั้น เป็นการพิจารณาบนการจัดสรรทรัพยากรในสังคม ซึ่งจากที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาในข้างต้น เราสามารถได้ข้อสรุปในเรื่องเกณฑ์ในการตัดสิน ความยุติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท จากหลักการ 2 หลัก ในขั้นต้นได้

นั่นคือ พุทธปรัชญาเถรวาท ได้ใช้เกณฑ์ในการพิจารณาในการจัดสรรผลประโยชน์ทางสังคม โดยใช้เกณฑ์เรื่อง ความเสมอภาคและความต้องการตามความจำเป็น

เกณฑ์ในการพิจารณา โดยยึดความเสมอภาคและความต้องการตามความจำเป็นดังกล่าว นั้น มีที่มาจากหลักการ 2 หลัก ในเรื่องการปฏิบัติต่อบุคคลต่าง ๆ ในสังคม โดยเฉพาะในหลักการที่ 2 ในเรื่องการปฏิบัติต่อบุคคลต่าง ๆ ในสังคม ให้ได้พัฒนาตัวเอง เพื่อบรรลุระยะตามที่จำเป็น หรือความยุติธรรมในโอกาสให้ได้รับการพัฒนาตัวเองอย่างเสมอภาคกัน ซึ่งพิจารณาจากหลักการข้อแรก และในเรื่องความยุติธรรมในการจัดสรรผลประโยชน์ทางสังคม หลักการข้อที่สอง จึงเป็นหลักการที่สำคัญ เพราะเหตุว่าหลักการแรก เป็นหลักการยอมรับในสิทธิ แต่ให้ความสำคัญต่อสิทธิปฐมภูมิมากกว่าสิทธิทุติยภูมิ ซึ่งสิทธิปฐมภูมินั้น เป็นการยืนยันถึงการมีค่าในตัวเองของมนุษย์ ไม่ใช่คุณค่าในการทำประโยชน์ให้กับตัวเองและสังคม แต่คุณค่าดังกล่าว เป็นเรื่องความสามารถ แต่เรื่องความสามารถนั้น พุทธปรัชญาเถรวาท ให้ความสำคัญต่อความสามารถทางคุณธรรมมากกว่า ถึงแม้ไม่ได้ปฏิเสธความสามารถในการแสวงหาผลประโยชน์ทางสังคม แต่มีความสำคัญน้อยกว่าความสามารถในทางคุณธรรม ดังนั้นเมื่อนมนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคม ความยุติธรรมในการจัดสรรผลประโยชน์จึงต้องใช้เกณฑ์เรื่องความเสมอภาค และความต้องการเป็นหลัก เพราะจะทำให้หลักข้อแรกดำรงอยู่ได้นั้นคือ ทำให้ความเป็นมนุษย์สามารถดำรงอยู่ได้ต่อไป และจะเกิดความยุติธรรมตามมาตามข้ออ้างในเรื่องหลักความยุติธรรม 2 ประการ ของพุทธปรัชญาเถรวาทดังได้กล่าวมาในข้างต้น

ในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท เกณฑ์ในการวัดว่า การจัดสรรผลประโยชน์ในสังคม โดยยึดหลักความเสมอภาคและความต้องการดังกล่าว นอกจากจะมีข้ออ้างในหลักการสนับสนุนจาก 2 หลักในข้างต้นแล้ว ยังมีหลักธรรมอีกส่วนหนึ่งที่อธิบายสนับสนุน เช่น หลักทศ 6 ดังนี้

หลักทศ 6 คือ การปฏิบัติหน้าที่ที่ถูกต้องต่อบุคคลที่สัมพันธ์ตามฐานะทั้ง 6 คือ ทศที่ 1 ในฐานะที่เป็นบุตรธิดา พี่เฝ้าเรพบิดามารดา ผู้เปรียบเสมือน ทศเบื้องต้นหน้า ดังนี้

1. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
2. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
3. ดำรงวงศ์สกุล
4. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
5. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

บิดามารดาอนุเคราะห์บุตรธิดา ตามหลักปฏิบัติดังนี้

1. ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว
2. ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี

3. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
4. เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควร
5. มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส

ทิศที่ 2 ในฐานะที่เป็นศิษย์ ฟังแสดงความเคารพนับถืออาจารย์ ผู้เปรียบเสมือน ทิศเบื้องขวา ดังนี้

1. ลูกต้อนรับ แสดงความเคารพ
2. เข้าไปหา เพื่อบำรุง รับใช้ ปรีกษา ชักถาม รับคำแนะนำ เป็นต้น
3. ฟังด้วยดี ฟังเป็นเ รู้จักฟังให้เกิดปัญญา
4. ประนินบัติ ช่วยบริการ
5. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เอาจริงเอาจังถือเป็นกิจสำคัญ

อาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ ตามหลักปฏิบัติดังนี้

1. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี
2. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
3. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
4. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ
5. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือ สอนฝึกให้สามารถใช้วิชาเลี้ยงชีพและรู้จักดำรงรักษาตน ในอันที่จะดำเนินชีวิตต่อไปด้วยดี

ทิศที่ 3 ในฐานะที่เป็นสามี ฟังให้เกียรติบำรุงภรรยา ผู้เปรียบเสมือน ทิศเบื้องหลัง ดังนี้

1. ยกย่องให้เกียรติสมฐานะที่เป็นภรรยา
2. ไม่ดูหมิ่น
3. ไม่นอกใจ
4. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้าน
5. หาเครื่องแต่งตัวมาให้ เป็นของขวัญตามโอกาส

ภรรยาอนุเคราะห์สามี ตามหลักปฏิบัติดังนี้

1. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
2. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
3. ไม่นอกใจ
4. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
5. ชยัน ช่างจัดช่างทำ เองานทุกอย่าง

ทิศที่ 4 ในฐานะที่เป็นมิตรสหาย ฟังปฏิบัติต่อมิตรสหายผู้เปรียบเสมือน ทิศเบื้องซ้าย ดังนี้

1. เผื่อแผ่แบ่งปัน
2. พุดจาพน้ำใจ
3. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

4. มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย
5. ซื่อสัตย์จริงใจ

มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ ตามหลักปฏิบัติดังนี้

1. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน
2. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินสมบัติของเพื่อน
3. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
4. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
5. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

ทิศที่ 5 ในฐานะที่เป็นนายจ้าง พึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน ผู้เปรียบเสมือน ทิศเบื้องล่าง ดังนี้

1. จัดงานให้ทำตามความเหมาะสมกับกำลัง เพศ วัย ความสามารถ
2. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่
3. จัดสวัสดิการดีมีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น
4. มีอะไรได้พิเศษมา ก็แบ่งปันให้
5. ให้มีวันหยุด และพักผ่อนหย่อนใจ ตามโอกาสอันควร

คนรับใช้และคนงาน อนุเคราะห์นาย ตามหลักปฏิบัติดังนี้

1. เริ่มทำงานก่อน
2. เลิกงานทีหลัง
3. เอาแต่ของที่นายให้
4. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
5. นำความดีของนายจ้างและกิจการไปเผยแพร่

ทิศที่ 6 ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน พึงแสดงความเคารพนับถือต่อพระสงฆ์ ผู้เปรียบเสมือนเป็น ทิศเบื้องบน ดังนี้

1. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
2. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
3. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
4. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
5. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย 4

พระสงฆ์อนุเคราะห์คฤหัสถ์ ตามหลักปฏิบัติดังนี้

1. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
2. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี
3. อนุเคราะห์ด้วยความบรารณาคดี
4. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
5. ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง

6. บอทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ¹⁸

จากหลักธรรมทศ 6 ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ถึงแม้จะเป็นการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพของบุคคลในสังคมในสมัยพุทธกาล ซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์ในปัจจุบันนั้นเปลี่ยนแปลงไปตามกฎไตรลักษณ์เมื่อมองในสมัยปัจจุบัน แต่โดยเจตนารมณ์และสาระแล้ว เป็นการกำหนดให้เห็นว่าปัจเจกบุคคลนั้นมีความแตกต่างกันไปตามสถานภาพและการกระทำ และจะต้องมีความสัมพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่งต่อปัจเจกบุคคลในสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้แก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะต้องกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้กับฝ่ายที่ได้รับสิทธิ และการทำหน้าที่ของฝ่ายแรกเสมอ

เราจะเห็นได้ว่า (หลักการดังกล่าว) ตั้งอยู่บนฐานของการไม่เอาวัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน เคารพซึ่งกันและกัน เกื้อกูลซึ่งกันและกัน รวมทั้งผูกหัวใจซึ่งกันและกันอย่างละเอียดอ่อน (ทำให้) หลักความยุติธรรมอันเป็นแกนเหล่านี้ย่อมไม่ล้าสมัยแม้ในยุคปัจจุบัน¹⁹

และมีจุดที่น่าสังเกตคือ ทั้งสองฝ่ายจะมีสิทธิและหน้าที่แตกต่างกัน ลักษณะเช่นนี้มีความสอดคล้องกับหลักความเสมอภาคในการกระทำ หรือความเสมอภาคในความแตกต่างของพุทธปรัชญาเถรวาทนั่นเอง ซึ่งทำให้พุทธปรัชญาเถรวาทนั้นมีหลักความยุติธรรมที่การปฏิบัติต่อบุคคลที่แตกต่างกันอย่างแตกต่างกัน และปฏิบัติต่อบุคคลที่เหมือนกันอย่างเหมือนกัน ตามรูปแบบของความยุติธรรม โดยมีเนื้อหาหรือเกณฑ์ตามที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปโดยสรุป เป็นหลักความยุติธรรม 2 ประการ ดังได้กล่าวมาในบทที่ 3 ในข้างต้น

และที่สำคัญ เราจะเห็นสาระที่สำคัญของการให้ความสำคัญ ต่อเกณฑ์ความยุติธรรมในเรื่อง ความเสมอภาคและความต้องการ ดังเห็นได้จาก หลักของทศที่ 5 ในฐานะนายจ้างกับลูกจ้าง เช่น นายจ้างต้องทำในข้อ 1, 2, 3 เป็นต้น ซึ่งตามหลักทศ 6 ดังกล่าวนั้น ไม่ได้เป็นหลักการของปัจเจกบุคคลแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นหลักธรรมของสังคมด้วย นั่นคือ รัฐ สามารถควบคุมการเอาวัดเอาเปรียบ จากการไม่ทำหน้าที่ของนายจ้าง ต่อลูกจ้าง หรือลูกจ้างต่อนายจ้าง ซึ่งถือเป็นการคุ้มครองสิทธิอย่างหนึ่ง และสามารถเป็นหลักการของสวัสดิการของสังคมได้ด้วย เพราะนายจ้างอาจจะป็นรัฐก็

¹⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2539), หน้า 39-43.

¹⁹ ประथा พุदानุวัตร, พุทธศาสนากับความยุติธรรมทางสังคม . หน้า 9.

ได้ ซึ่งการมีหน้าที่ดังกล่าว เท่ากับเป็นการมีพันธะต่อการให้สวัสดิการต่อประชาชนได้เช่นกัน

นอกจากนั้น ในการได้มาซึ่งทรัพย์สิน นอกจากจะต้องได้มาด้วยความชอบธรรม พุทธปรัชญาเถรวาท ได้มีหลักการสนับสนุน ให้เกิดความเสมอภาคและความต้องการของบุคคลในสังคม โดยการพิจารณาการใช้ทรัพย์สิน โดยให้มองไปยังชุมชนหรือบุคคลอื่น ๆ พร้อมกับการใช้จ่ายทรัพย์สินของตนเองเสมอ นั่นคือ

พุทธศาสนามองเป้าหมายของอาชีวะ โดยมุ่งเน้นด้านเกณฑ์อย่างต่ำที่วัดด้วยความต้องการแห่งชีวิตของคน คือมุ่งให้ทุกคนมีปัจจัย 4 พอเพียงที่จะเป็นอยู่ เป็นการถือเอาคนเป็นหลักมิใช่ตั้งเป้าหมายไว้ที่ความมั่งคั่งร่ำรวย พร้อมบริบูรณ์ ซึ่งเป็นการถือเอาวัตถุเป็นหลัก ความซื่อจะเห็นได้แม้ใน หลักธรรมเกี่ยวกับการปกครอง (ส่วนโครงสร้าง) เช่น กำหนดหน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิข้อหนึ่งว่าเจือจานหรือเพิ่มทรัพย์ให้แก่ชนผู้ไร้อำนาจ ... ความสำเร็จในด้านอาชีวะหรือเศรษฐกิจของผู้ปกครองพึงวัดด้วยความไม่มีคนอดอยากยากไร้มิใช่วัดด้วยการมีทรัพย์ เต็มพระคลังหลวง เต็มล้นอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง เมื่อได้เกณฑ์อย่างต่ำนี้แล้ว ไม่ปรากฏว่าท่าน (พระพุทธเจ้า) จะรังเกียจในเรื่องที่จะมีทรัพย์มากน้อยอีกเท่าไร หรือว่าจะมีเท่าเทียมกันหรือไม่ ...

คำว่าสัมมาชีพ ในทางธรรมมิใช่หมายถึงเพียงการใช้แรงงานให้เกิดผล ผลผลิตแล้วได้รับปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพเป็นผลตอบแทนโดยชอบธรรมเท่านั้น (เป็นสิทธิ) แต่หมายถึง การทำหน้าที่ความประพฤติหรือการดำรงตนอย่างถูกต้องอย่างหนึ่งอย่างใดที่ทำให้เป็นผู้สมควรแก่การได้ปัจจัยบำรุงเลี้ยงชีวิตด้วย²⁰

จะเห็นได้ว่า การได้มาซึ่งทรัพย์สินนั้นจะต้องได้มาด้วยความชอบธรรม ทั้งส่วนของปัจเจกบุคคลและโครงสร้างชุมชน และในประเด็นนี้ได้เน้นในส่วนของการสร้างคามยุติธรรมประการแรกในพุทธปรัชญาเถรวาท แต่ได้มีประเด็นเกี่ยวข้องกับหลักคามยุติธรรมประการที่สองด้วย ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวในประการต่อไป

ในประเด็นนี้ ชุมชนต่างๆ จะต้องทำหน้าที่สำคัญในการสร้างคามยุติธรรมในทางเศรษฐกิจ ในเรื่องการได้มาซึ่งทรัพย์สินให้เกิดขึ้น กฎหมายต่างๆ ในสังคมจะต้องสอดคล้องกับหลักการอันนี้ โดยเฉพาะการกำหนดให้ชุมชนยึดหลักสัมมาชีพนั้น ในทางปฏิบัติจะ

²⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯมหานคร : มหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 778-779.

ต้องมีวิสัยทัศน์ในการมองสภาพแวดล้อมที่ชุมชนนั้นได้อยู่ แล้วจึงกำหนดกฎหมายต่างๆ ให้สอดคล้องกับมโนทัศน์เรื่องความยุติธรรมในประเด็นนี้

อย่างไรก็ตาม มีข้อน่าสังเกตว่า ในเรื่องการได้มาซึ่งทรัพย์สินในพุทธปรัชญาเถรวาทอาจมีผู้ตีความว่าไม่ขัดแย้งกับทัศนะเรื่องการใช้ความสามารถของมนุษย์แสวงหาทรัพย์สินตามที่ตัวเองจะกระทำได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นการยุติธรรมแล้วที่คนมีความสามารถมากกว่าจะได้ทรัพย์สินมากกว่าคนที่มีความสามารถน้อยกว่าและหากเขาผู้นั้นได้ทรัพย์สินมาโดยถูกต้องตามกฎหมายถือว่าเป็นความชอบธรรม ซึ่งดูเผินๆ เหมือนไม่ขัดแย้งกัน แต่ความจริงแล้วทัศนะดังกล่าวมีความแตกต่างกับมโนทัศน์ของพุทธปรัชญาเถรวาท เนื่องจากการแสวงหาทรัพย์สินในพุทธปรัชญาเถรวาทจะต้องมองไปยังปัจเจกบุคคลอื่นๆ ในชุมชนเสมอ การใช้ความสามารถในการแสวงหาทรัพย์สินต้องคำนึงถึงสิทธิของผู้อื่นเสมอ และสิทธิในพุทธปรัชญาเถรวาทไม่แยกกันกับหน้าที่ดังได้กล่าวมาในข้างต้น ทำให้ปัจเจกบุคคลต้องมีหน้าที่บางอย่างอยู่ทุกขณะอยู่เสมอ แม้กระทั่งขณะแสวงหาทรัพย์สินอยู่ และหน้าที่ที่สำคัญก็คือการดำรงไว้ซึ่งครอบครัวและชุมชน ไม่ให้เกิดความอยุติธรรม การเชื่อมโยงปัจเจกบุคคลเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน การจะกระทำอะไรต้องคำนึงถึงชุมชนเสมอ

ลักษณะดังกล่าว จึงทำให้พุทธปรัชญาเถรวาทไม่สามารถจะยึดหลัก “ทำมากได้มาก ทำน้อยได้น้อย” ได้ เพราะหลักการนี้ไม่สอดคล้องกับความเป็นสามัญลักษณ์ (ไตรลักษณ์) เพราะหากชุมชนมีทรัพยากรน้อย ไม่พอเพียงต่อบุคคลในชุมชน ความไม่สงบสุขจะเกิดขึ้นในชุมชนนั้น หลักการนี้จึงใช้ไม่ได้ในความเป็นจริงของธรรมชาติ แต่ในพุทธปรัชญาเถรวาทไม่ว่าสภาพข้อเท็จจริงในธรรมชาติจะเป็นเช่นไร ชุมชนยังจะสามารถรักษาหลักความยุติธรรมได้เสมอ นั่นคือ การยึดหลัก “ทำมากชุมชนได้มาก ทำน้อยชุมชนได้น้อย” หรือ “มีความสามารถทำได้มากชุมชนได้มาก มีความสามารถได้น้อยชุมชนได้น้อย” ซึ่งเผื่อเป็นเช่นนี้ อาจมีคำถามตามมาว่า อาจไม่ยุติธรรมต่อผู้ไม่ได้ทำอะไร แต่กลับได้รับผลประโยชน์ในชุมชนได้ ในคำถามนี้พุทธปรัชญาเถรวาทจะตอบว่า ในชุมชนที่ใช้กฎหมายตามมโนทัศน์เรื่องความยุติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท ทุกคนจะต้องมีหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งที่ต้องทำให้ชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทุกคนล้วนต้องอาศัยพึ่งพากันทั้งสิ้น ไม่ในรูปแบบใดก็รูปแบบหนึ่ง และหากคนที่ด้อยความสามารถไม่สามารถทำอะไรได้ ชุมชนก็จะต้องดูแล เพราะเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำ

อย่างไรก็ตาม หลักการทำมากชุมชนได้มาก หรือ ทำน้อยชุมชนได้น้อยดังกล่าวนี้ ไม่ใช่หมายถึง เกณฑ์ในการพิจารณาความยุติธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาท มุ่งให้คนแสวงหาทรัพย์ โดยเป็นเป้าหมายหลัก แล้วนำทรัพย์สินเหล่านั้น มาใช้กับตัวเองและส่วนหนึ่งนำไปสังคม แต่การแสวงหาทรัพย์นั้น เป็นเพียงเครื่องมือในการนำไปสู่อรรถะที่สูงขึ้นไป ทรัพย์สินเป็นเพียงส่วนหนึ่งของอรรถะเท่านั้น และการแสวงหา

ทรัพย์สิ้นมาใช้กับตัวเองและสังคมนั้น ก็ไม่ใช่การนำมาแบ่งปันให้เท่า ๆ กัน แต่เป็นการแสดงถึงการให้คุณค่าในตัวเองของสังคม ที่ทุกคนเมื่อเกิดเป็นมนุษย์แล้ว จะต้องได้รับอรรถประโยชน์เบื้องต้น เพื่อไม่ให้คุณค่าในตัวเองของมนุษย์สูญหายไป สังคมจึงต้องใช้หลักของความต้องการพื้นฐานของมนุษย์เป็นเกณฑ์ ในการแบ่งปันทรัพย์สิ้นในสังคม เพื่ออย่างน้อยจะมีหลักประกันให้คนในสังคม มีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต

พระธรรมปิฎก(ป. อ. ปยุตโต) ได้อธิบายสนับสนุนประเด็นดังกล่าวไว้ดังนี้

“... โภคทรัพย์เป็นสิ่งที่น่าแสวงหาและเพิ่มพูน ...สิ่งที่น่ายกย่องหรือ ตำนานนั้น หาใช่โภคทรัพย์หรือลาภโดยตัวมันเองไม่ วิธีแสวงหาและวิธีจัดแจงสิ่งที่ได้มาต่างหาก ที่กำหนดข้อแตกต่างว่าดีหรือเลว ...”

“... โภคทรัพย์จะเป็นของส่วนบุคคลได้ก็ต่อเมื่อผู้อุดมด้วยโภคทรัพย์ ดำรงตนในฐานะผู้จัดหาปัจจัยพื้นฐานให้แก่สังคม คือเป็นเนื้อหาที่โภคทรัพย์ยกองกามขึ้นเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่เพื่อนร่วมสังคม หากโภคทรัพย์มิได้ก่อให้เกิดประโยชน์ดังนี้แล้ว โภคทรัพย์ย่อมไร้คุณ คนมั่งมีก็ไร้ค่าการสั่งสมโภคทรัพย์ย่อมกลายเป็นอธรรม ...”

“ ... โภคทรัพย์ของคนดี ย่อมเป็นโภคทรัพย์ของสังคม ดังนั้นจึงเป็น ทางให้เกิดความดีงามในสังคมได้และเท่ากับเป็นทรัพย์ที่เป็นทุนสำหรับสมาชิกทั้ง หมดของสังคม ... แต่หากโภคทรัพย์พอกพูนขึ้นด้วยการก่อความเสียหาย แก่เพื่อนร่วมสังคม โภคทรัพย์ย่อมเป็นอันตรายและกลายเป็นปัญหาที่จะต้องแก้ไข ...”

“ ... หากโภคทรัพย์ส่วนบุคคล มิได้เป็นโภคทรัพย์ของสังคม และไม่ เป็นทางนำมาซึ่งความดีงามในสังคม สังคมอาจจะต้องหาวิธีจัดสรรการครองโภค ทรัพย์เสียใหม่ และกระจายโภคทรัพย์ที่มีอยู่เพื่อยังให้เกิดความดีงาม และความ อุดมด้วย โภคทรัพย์อย่างทั่วถึงอันจะเป็นรากฐานของการพัฒนาและการบรรลุธรรมส่วนบุคคล แก่สมาชิกทั้งมวลของสังคม²¹

และ

ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า ทั้งอำนาจ โภคทรัพย์ และเกียรติ มิใช่สิ่งที่มีค่าในตัวมันเอง หากเป็นทั้งสิ่งให้คุณและให้โทษได้ และเนื่องจากมนุษย์ปุถุชนทุกคนมีตัณหามานะ ทิฐิ ที่จะหลงไหลในสิ่งทั้งสามนี้ เพราะฉะนั้นท่านจึงเตือนให้ระมัดระวังในการเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ ซึ่งมีแนวโน้มที่จะถูกใช้ไปในทางให้โทษมากกว่าให้คุณ ยิ่ง

²¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) อ่างใน ประชา พุธานุวัตร, พุทธศาสนากับความยุติธรรมทางสังคม, หน้า 16-17.

อำนาจ โภคทรัพย์และเกียรตินี้ ไปรวมอยู่ในที่หนึ่งที่ได้มากเกินไปเพียง โดยยอมเปิดโอกาสที่จะก่อให้เกิดความเสียหายได้มากเพียงนั้น เพราะฉะนั้นการจัดระบบโครงสร้างสังคมให้ยุติธรรม พึงยึดหลักให้มีการเอาเปรียบกันน้อยที่สุด โดยที่หลักนี้ จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการกระจายอำนาจ โภคทรัพย์ และเกียรติยศ ออกไปให้มากที่สุด²²

จะเห็นได้ว่า การตีความหลักพุทธปรัชญาเดรวาทดังกล่าว มีความสอดคล้องเป็นอย่างยิ่งต่อโลกทัศน์และปรัชญาสังคม ของพุทธปรัชญาเดรวาท และที่สำคัญเป็นการยืนยัน การที่สังคมต้องสร้างความยุติธรรมประการที่สองให้เกิดขึ้น นั่นคือ การไม่กระจายทรัพย์สินให้กับสังคมเป็นความยุติธรรมอย่างหนึ่ง นอกจากจะทำหน้าที่ของมนุษย์แล้ว ยังอาจทำให้หลงใหลไปกับทรัพย์สินเหล่านั้น และทำให้มีผลเสียหายโดยตรงต่อสังคม ดังนั้น การกระจายทรัพย์สินเพื่อให้เกิดความยุติธรรมในทางสังคมในประเด็นนี้สามารถทำได้ 2 ประการด้วยกันนั่นคือ

ประการแรก ปัจเจกบุคคลกระจายทรัพย์สินให้กับชุมชนโดยความสมัครใจ ตามกำลังความสามารถที่มีอยู่เพื่อให้คนในชุมชนได้มีโอกาสได้รับประโยชน์อันนั้น และทำให้เขาได้พัฒนาตัวเองให้ได้รับอรรถประโยชน์ตามจุดมุ่งหมายของเขา หลักการในประเด็นนี้เป็นการกระทำโดยส่วนตัวของปัจเจกบุคคล เป็นลักษณะการบริจาค แต่การบริจาคไม่ใช่จะทำให้ก็ได้หรือไม่ทำก็ได้ เพราะจากโลกทัศน์และปรัชญาสังคม การบริจาคหรือการกระจายทรัพย์สินให้กับชุมชนนั้นถือเป็นหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องทำ ซึ่งเป็นเหตุผลที่แตกต่างไปจากการบริจาคในสังคมที่ยึดหลัก “ทำมากได้มาก” ดังได้กล่าวไปในข้างต้น การบริจาดดังกล่าวในพุทธปรัชญาเดรวาทอาจทำในรูปของปัจเจกบุคคลหรือองค์กรต่างๆ ในชุมชนก็ได้ เพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ กัน แต่มีจุดร่วมเดียวกันคือ การสร้างโอกาสให้กับบุคคลในชุมชนให้ได้รับอรรถประโยชน์ เพราะพุทธปรัชญาเดรวาทไม่ได้แยกปัจเจกชนออกจากชุมชน หน้าที่ในการกระทำดังกล่าวเป็นการทำให้บุคคลในชุมชนมีการเรียกร้องความยุติธรรมในการได้รับทรัพย์สินน้อยลงมาก และปัญหาในทางสังคมก็จะลดน้อยลงมาก เพราะบุคคลต่าง ๆ ในสังคมจะมีความรู้สึกว่าตนเองได้รับสิทธิที่ตนเองควรจะได้ในการเกิดมาเป็นมนุษย์ อย่างน้อยในการมีปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต สังคมก็จะมีความสงบสุขมากเนื่องจากพุทธปรัชญาเดรวาทมีหลักการเพื่อชุมชนโดยตรง

ประการที่สอง โครงสร้างของชุมชนจะต้องตอบสนองต่อการกระจายทรัพย์สิน และเป็นหน้าที่ของโครงสร้างชุมชนที่จะต้องทำให้เกิดความยุติธรรม ประการที่สองในพุทธปรัชญาเดรวาท นอกจากหน้าที่ในการทำให้เกิดความยุติธรรมประการแรกแล้ว เพราะ

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 20-21.

หากไม่ทำเช่นนั้นสังคมนั้นไม่มีทางที่จะสงบสุขได้ ดังที่ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างจากพระสูตรสำคัญ ๆ ในเรื่องการกระจายทรัพย์สินโดยองค์การของชุมชน ดังได้กล่าวมาในบทที่ 3 และเราจะเห็นได้ว่าการไม่กระทำตามหลักความยุติธรรมประการที่ 2 อาจทำให้ความยุติธรรมในประการแรกสูญเสียไปได้

จากเรื่องเกณฑ์ ในการพิจารณาการกระจายผลประโยชน์ในสังคม ในเรื่องความเสมอภาค และความต้องการนั้น อาจมีคำถามตามมาว่า การใช้เกณฑ์ดังกล่าว เป็นการละเมิดสิทธิของคนในสังคม ที่มีความสามารถในการแสวงหาทรัพย์สิน หรือไม่ เพราะเหตุว่าพุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับว่าในประเด็นนี้ นั่นคือ การมีมโนทัศน์เรื่องความยุติธรรม ซึ่งขึ้นอยู่กับความดี (merit) หรือสิ่งที่มีคุณภาพ ทำให้สมควรได้รับการตอบแทนความดีนั้น (desert)²³

เช่น ในกรณีของการที่ ก. ได้กระทำการกิจกรรมหนึ่งในทางสังคมที่สังคมนั้น ๆ เชื่อว่าดี ก. ก็จะได้รับรางวัลตอบแทนจากการกระทำอันนั้น หรือรวมไปถึงการได้รับผลของการกระทำของ ก. ที่สังคมถือว่าเป็นความผิด สังคมก็จะต้องมีการลงโทษจากการกระทำอันนั้น

มันเป็นการอยู่ยุติธรรมที่จะลงโทษผู้ซึ่งไม่ได้ทำอะไรที่สมควรจะได้รับการลงโทษ รางวัลที่ยุติธรรมก็เช่นกันจะต้องขึ้นอยู่กับการทำความดี การให้รางวัลควรจะให้แก่ผู้สมควรได้รับ การที่จะมองข้ามบุคคลหรือผู้แข่งขันที่สมควรได้รับรางวัล และไปหยิбыยื่นให้กับผู้ไม่สมควรได้รับย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ยุติธรรม²⁴

ลักษณะของความยุติธรรมในประเด็นดังกล่าวนี้ ถือว่าสิ่งที่กำหนดส่วนได้หรือส่วนเสียนั้นคือ คุณภาพ (desert) นี้คือ สิ่งที่สามารถตอบปัญหาความเชื่อโดยอ้อมซึ่งตีความของเราได้หลายอย่าง²⁵ นั่นคือการที่มนุษย์สามารถพิจารณาได้ด้วยธรรมชาติของความรู้สึกว่า แนวคิดเรื่องความยุติธรรมดังกล่าวนี้สอดคล้องต่อความรู้สึกนึกคิดของเรานั่นเอง

ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยได้พิจารณาบางส่วนหนึ่งแล้วว่า การกระจายทรัพย์สินในสังคม ไม่เป็นการละเมิดสิทธิ เพราะทรัพย์สินในทางสังคมนั้น เป็นสิทธิทฤษฎี ซึ่งด้วยเหตุ

²³ D. Paphel, *Moral philosophy*, แปลโดยพรพิไล ภววิวัฒน์ศิริ, หน้า 129

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 129-130.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 130.

ผลในทางสังคม สามารถละเมิดได้ เพราะถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องกระทำ หากเห็นว่าสังคมมี
คนด้อยโอกาส และยังมีความจำเป็นต้องใช้ตามความจำเป็นตามความต้องการพื้นฐาน

อย่างไรก็ตาม ความจริงแล้ว เกณฑ์ในเรื่องการมีความสามารถในการ
แสวงหาโภคทรัพย์ เป็นเกณฑ์ในประเด็นหนึ่ง ของเรื่องความยุติธรรมที่เกี่ยวข้องกับการ
สมควรได้รับการตอบแทนตามความสามารถ ซึ่งไม่ขัดแย้งกับเกณฑ์เรื่องความเสมอ
ภาค และความต้องการของพุทธปรัชญาเถรวาท เนื่องจากเกณฑ์เรื่องความสมานั้น
เป็นมโนทัศน์เรื่องความยุติธรรม ที่เป็นการแสวงทรัพย์สิน ให้เกิดต่อตัวเองและสังคม
และทรัพย์สินนั้น เป็นเพียงแค่วัตถุในการมุ่งไปสู่อรรถะที่สูงขึ้นไป ทรัพย์สินเป็นผล
ประโยชน์ของบุคคลและสังคมเพียงแต่ว่า พุทธปรัชญาเถรวาทให้เรามีโภคทรัพย์เท่าที่
จำเป็นต่อการบรรลุอรรถะอื่น ๆ การให้รางวัลแก่คนที่สามารถถือเป็นความดีความชอบ
และเป็นการทำให้มุ่งไปสู่การช่วยเหลือผู้ที่ด้อยโอกาสได้ เพราะจะเป็นการสร้างความ
ยุติธรรมในสังคมที่สมบูรณ์แบบมากที่สุด ดังนั้น เมื่อเราแสวงหาทรัพย์สินมาได้ เราจึง
มีหน้าที่ใช้เพื่อตัวเองและสังคมตามมา เพราะเหตุว่า หลักความยุติธรรมในพุทธปรัชญา
เถรวาทนั้น มีหลักการเพียงหลักข้อแรกไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมทาง
สังคมได้ การมุ่งรักษาหลักการข้อที่ 2 เป็นการเป็นการยืนยันในเกณฑ์เรื่องการกระจาย
ทรัพย์สินทางสังคม ดังได้กล่าวมาในข้างต้น

เกณฑ์เรื่องการยุติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท ในเรื่องความเสมอภาคและ
ความต้องการนั้น เป็นเกณฑ์ในลักษณะการสร้างโอกาสและความต้องการอย่างน้อยในระดับ
ต่ำสุด เช่น คนด้อยความสามารถ คนพิการ ความต้องการในปัจจุบัน 4 เป็นต้น นอกเหนือจาก
นั้น ยิ่งสังคมสร้างโอกาสให้กับบุคคลเสมอภาคกันมากเท่าไร ยิ่งดีเท่านั้น เพราะอย่างน้อย
เราก็ยืนยันได้ว่า คนในสังคมพุทธปรัชญาเถรวาท จะมีโอกาสในการบรรลุอรรถะในขั้นสูงขึ้นไป
ไปมากที่สุด ซึ่งเป็นอุดมคติสูงสุดในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในเรื่องดังกล่าว สังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นสังคมที่มีหลักประกัน
อย่างน้อยในเรื่องปัจจัย 4 สังคมจึงจะยุติธรรม เพราะหากเราจะใช้หลักความยุติธรรมของ
พุทธปรัชญาเถรวาท มาใช้กับสังคม สังคมจะอยู่ยุติธรรมตลอดไป หากเราไม่มีเกณฑ์ในเรื่อง
ความเสมอภาค และความต้องการ ซึ่งมาจากหลักความยุติธรรม 2 ประการ โดยเฉพาะเกณฑ์
ดังกล่าว เป็นเกณฑ์ที่มาจากหลักการข้อที่ 2 ดังได้กล่าวมาในข้างต้น

จากลักษณะการมีเกณฑ์ เรื่องความเสมอภาคและความต้องการของคนด้อย
กล่าว ทำให้ความยุติธรรมในสังคมของพุทธปรัชญาเถรวาทมีลักษณะดังต่อไปนี้คือ

ประการแรก สังคมของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น เป็นสังคมแบบให้สิทธิและเสรีภาพ แต่เป็นสังคมแบบสวัสดิการ (welfare) ต่อบุคคลในสังคม นั่นคือ การกระจายผลประโยชน์ในทางสังคมนั้น สามารถทำได้ทั้งในส่วนปัจเจกบุคคลและรัฐ โดยเฉพาะในส่วนของรัฐ จะต้องมสวัสดิการให้สังคม อย่างน้อยในระดับต่ำสุด เช่น การให้มีการรักษาพยาบาล โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย การให้อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ต่อบุคคลด้วยความสามารถ ในการแสวงหาปัจจัยเหล่านั้น โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายเช่นกัน

ประการที่สอง เป็นประเด็นที่ต่อเนื่องจากประเด็นแรก ในประเด็นแรกนั้น เป็นสิ่งที่สังคมพุทธต้องทำให้เกิดขึ้นโดยความจำเป็น แต่ในประเด็นที่สองนี้ เป็นประเด็นในเรื่อง การให้โอกาสในการพัฒนาตัวเองของบุคคลต่าง ๆ ในสังคม ทั้งผู้ไม่มีความสามารถและ ผู้มีความสามารถ ตามที่บุคคลต่าง ๆ เหล่านั้น จะมีเสรีภาพในการเลือกตามที่ตนเองสนใจ เช่น การศึกษาเล่าเรียน โดยไม่จ่ายค่าใช้จ่าย หรือการส่งเสริมความสามารถในการประกอบอาชีพ ต่าง ๆ โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย หรือเสียค่าใช้จ่ายตามความเหมาะสม ขึ้นอยู่กับความสามารถในการแสวงหาทรัพย์สินของบุคคลต่าง ๆ เหล่านั้น

ประการที่สาม เป็นประเด็นที่ต่อเนื่องจากประเด็นที่หนึ่งและสอง นั่นคือ เมื่อเราสร้างโอกาสให้กับบุคคลมากเท่าไร จะมีความเป็นไปได้ 2 อย่าง ดังต่อไปนี้ คนมีความสามารถมาก จะมีทรัพย์สินแตกต่างไปจากคนมีความสามารถน้อย หรือ คนในสังคมจะมีความเสมอภาคในทรัพย์สินมากยิ่งขึ้น ภาพทั้งสองลักษณะนี้ จะเป็นตัวสนับสนุนให้สังคมของพุทธปรัชญาเถรวาท ยอมรับให้มีทรัพย์สินส่วนตัว (private property) ได้ ตามความเหมาะสม ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของสังคม

จากภาพของสังคมดังกล่าว อาจมีคำถามตามมาว่า การที่สังคมจะสามารถกระจายทรัพย์สินดังกล่าวนั้น เราสามารถได้ทรัพย์สินดังกล่าวมาจากไหน ในประเด็นนี้ความจริงแล้ว จากข้ออ้างที่ผ่านมาในข้างต้น ผู้วิจัยได้กล่าวถึงไปบ้างแล้ว แต่ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะได้พิจารณารายละเอียดบางประการ ในการอ้างเหตุผลเพื่อความชอบธรรม ในการได้มาซึ่งทรัพย์สินในสังคม เพื่อสร้างความเสมอภาคและความต้องการของบุคคลในสังคม ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวที่มาของทรัพย์สินดังกล่าว อย่างน้อยมีที่มา 2 ทาง นั่นคือ

ประการแรก ทรัพย์สินที่สังคมหรือรัฐได้มา จากการบริจาคของปัจเจกบุคคล ในประเด็นนี้ พุทธปรัชญาเถรวาทได้สนับสนุนให้บุคคลมีหน้าที่ในการทำเพื่อสังคมเช่น ในหลักพรหมวิหารธรรม หรือการใช้จ่ายทรัพย์ ตามที่พระพุทธเจ้าให้ไว้แก่ อนาถบิณฑิกคฤหบดี หรือ หลักสังคหัตถุ เป็นต้น หลักการดังกล่าวนั้น ถึงแม้เป็นหน้าที่ของปัจเจกบุคคล แต่การมีพันธะในทางศีลธรรมต่อบุคคลอื่น ๆ ในสังคม ในการต้องทำหน้าที่ กระจายทรัพย์สินให้กับสังคมนั้น ถือเป็นภารกิจให้เกิด พันธะในทางสังคมได้เช่นกัน เนื่องจากทำให้เราเห็นได้ว่า

พันธะหน้าที่ดังกล่าว อย่างน้อยทำให้คนในสังคมต้องพึ่งพาอาศัยกัน ถึงแม้ในประเด็นนี้ ยังไม่ถึงกับ การพัฒนาไปสู่การกระจายทรัพย์สิน โดยหน้าที่ของรัฐก็ตาม

ประการที่สอง ทรัพย์สินที่สังคมหรือรัฐ ได้จากการเก็บภาษีคนในสังคม อันนี้ เป็นประเด็นสำคัญ เนื่องจาก ทรัพย์สินในส่วนนี้ เป็นทรัพย์สินที่จะนำไปกระจาย เป็นสวัสดิการให้สังคม โดยเป็นหน้าที่ของรัฐ ในส่วนนี้ พระพุทธเจ้า ได้กล่าวไว้ว่า อนาถบิณฑิกคฤหบดี ที่มีส่วนหนึ่ง ที่จะต้องทำราชพลี (บำรุงราชการ) หรือ ในการแบ่งทรัพย์สิน ให้กษัตริย์ ในอัครคัมภีร์สูตร เป็นต้น และนำไปสู่หน้าที่ของรัฐ ในการให้สวัสดิการ ให้คนในสังคม ซึ่งเราจะเห็นได้จากหน้าที่ของรัฐในจักรวรรดิวัตร ทศพิศราชธรรม และข้อความในกฎทันทสูตร ดังได้กล่าวมาในข้างต้น และรัฐมีเหตุผลอันสมควร ที่สามารถเก็บภาษีจากประชาชนได้ และภาษีส่วนนั้น เป็นภาษีที่มีเหตุผล นำไปเป็นสวัสดิการให้กับคนในสังคม ด้วยเหตุผล จากการต้องรักษาความยุติธรรมทั้งสองหลักให้ดำรงอยู่ได้ และที่สำคัญ ในสถานการณ์ต่าง ๆ นั้น หากสังคมไม่มีทรัพย์สิน ในการให้สวัสดิการต่อคนในสังคม พุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับให้มีการละเมิดทรัพย์สินซึ่งเป็นสิทธิมนุษยมิได้ นั่นก็หมายความว่า สังคมของพุทธปรัชญาเถรวาท สามารถอ้างเหตุผลเพื่อเก็บภาษี นอกจากภาษีธรรมดาได้ด้วย เช่น ภาษีแบบก้าวหน้าต่าง ๆ เช่น ภาษีมรดก ภาษีที่ดิน หรืออื่น ๆ ได้ เนื่องจากสังคมพุทธปรัชญาเถรวาท มีเกณฑ์ในหลักความเสมอภาคและความต้องการอย่างน้อยในระดับต่ำสุด ถ้าสถานการณ์มีความจำเป็น เช่น สังคมเกิดความเดือดร้อนถึงขนาดหนัก รัฐมีเหตุผลที่เก็บภาษีเหล่านั้นได้